

Anak, Mag-anak at Magkakamag-anak: Mula sa Pagmamalay Hanggang sa Pagwawalay¹ [The Filipino Concept of Child, Family and Kinship Relationship: From Self-awareness to Separation]

Roberto E. Javier Jr.

De La Salle University, Manila

ABSTRACT

Anak/c (the child) and its correlates *mag-anak* (the family) and *magkakamag-anak/an* (kinship relationship) were analyzed using the techniques in psycholinguistics. Other than the study of the etymology of *anak/c*, *mag-anak* and *magkakamag-anak/an*, the empirical evidence of the meaningful associations of these conceptions were generated using the method of "asking around" (*pagtatanong-tanong*) in Filipino Psychology. A *mag-anak/c* is founded from *anak/c* and firmed up in Filipino parenting practices or *pagmamagulang*. The *pagmamagulang* fosters *utang na loob*. The *anak/c* is key to the *mag-anak/c* and to the *magkakamag-anak/c-an*. The care and nurturance of every *anak/c* is of prime importance in the *kamag-anak/c-an*. Ritual relationships such as *binyag* a.k.a *pag-aanak/c* strengthens the *magkakamag-anak/c-an* and extends to other *magkakamag-anak/c-an*. This relationship and mutual understanding is also deeply rooted in *utang na loob* of the *anak/c* with the *magulang* and of the *magulang* with their ancestors and their whole clan. Thus, in the midst of modernization *anak/c* remains at the core of the Filipino consciousness as can be experienced in the cycle of *utang na loob*.

Keywords: Child, clan, care, child rearing, baptism, family, relatives, kin/kinship relationship, debt of gratitude, relationship rituals, psycholinguistics, asking around

PANIMULA

Samantalang pinabilis ng modernong teknolohiya ang komunikasyon at ang palitan ng impormasyon kaya sangkatutak na ang kabatiran natin sa samot-saring kaalaman. Subalit hindi naman nawawaglit sa modernisasyon ang mga sinaunang kaisipang bunga ng karanasan sa buhay Filipino tulad ng kaisipan at karanasang maiuugat natin sa katagang anak. Patuloy ang pag-iral nitong kaisipang anak na nasa mag-anak at magkakamag-anak. Halimbawa, walang patid ang kumustahan at kuwentuhan ng mga Filipino sa pamamagitan ng mga social network site at service (SNS) pati rin sa short messaging system (SMS) o text gamit ang smart phones. Gamitna gamit sa mga bidahan at balitaan ng mag-anak at magkakamag-anak ang mga SNS at SMS. Hindi pahuhuli sa paggamit ng mga pasilidad na moderno ang mga Filipino sa pagpapahayag ng kanilang isipan, damdamin, at pananaw. Sistematikong naipapasa sa gayon sa bawat salinlahi ang kaisipan, karanasan, at oryentasyong Filipino sa pamamagitan ng pagsakay nito sa patuloy na nagbabagong teknolohiya. Naitatabi ang pinagyayamang kalinangang ito sa mga salitang ginagamit nang lahing Filipino. Sinasabi nga ni Harre (nasa Harre at Moghaddam, 2012) na ang pag-aaral sa paraan ng paggamit sa sistemang simboliko sa pag-iisip at paggalaw ay nakatuon na sa sikolohiyang pangkultura at pangdiskursibo sa panahong moderno. Aniya pa mahalagang maiugat sa wika, na siyang pinakakaraniwan na sisidlan pati daluyan ng isipan, damdamin, at pananaw, ang sikolohiya. Sa gayon importanteng ungkatin sa wika ang sikolohiya sapagkat ito ang siyang pinaglalagakan ng kultura o ang kinakikitahan ng ating nagiging aksiyon, naiisip, napupusuan, at pinaniniwalaan (Harre at Moghaddam 2012).

ANG PAGSISIYASAT SA SINUPAN, ANG SULIRANIN AT PAMAMARAAN NG PAG-AARAL

Sa sulating ito, tatalakayin ang sikolohiyang pangkultura at diskursibo sa kinagisnang kaisipan na 'mag-anak' partikular ang konsepto ng 'anak' gamit ang sikolingguwistika at ang paghahagilap pa ng ebidensiyang empiriko sa pag-iral nito sa panahon natin ngayon. Kaya tinunghayan sa karaniwang karanasan sa kasalukuyan kung ano nga ba ang 'mag-anak' sa pamamagitan ng pagtatanong-tanong mismo sa mga magulang at mga anak, ng mga mag-anak. Pakay ng pananaliksik sa larangan na alamin ang kinagisnan at nagpapatuloy sa kasalukuyang kaisipan sa anak, magulang, at mag-anak. May tatlong tanong na sinaliksik ang sagot mula mismo sa mga mag-anak: una, ano ang konsepto ng anak, mag-anak?; ikalawa, ano ang mga katibayang maiuugat sa kinagisnan at sa karanasan sa ngayon, kung mayroon man ng mga unawa sa ugnayang anak-magulang, mag-anak-kamag-anakan, at utang-na-loob; ikatlo, ano ang mahihinuha

sa mga kahalagahan at kabuluhan ng mga unawa sa mga ugnayan ng anak-magulang, mag-anak-kamag-anakan mula sa (a) mga suri sa lingguwistika at literatura, at (b) mapapangkat na mga sagot sa tanungan? Gamit ang pagsisikolingguwistika, pagrerebyu ng literatura, at pagtatanong-tanong, hinagilap ang mga kasagutan sa mga katanungang ito. Ang kinahinatnan ng pagsusuri ng nakalap na datos mula sa 'salita (anak) at panlapi (hal. mag-)' mula sa sinauna at sa sinupan gayundin sa samot-saring sagot ng mga tinanong-tanong na mga kalahok sa iba't ibang lugar ay siyang nakalahad sa pagtalakay. Bahagi ng talakay sa 'mag-anak' ang literatura tungkol dito na mula sa mga pag-aaral mula sa iba't ibang disiplina sa agham panlipunan. Minahalaga rin sa pagsusuri sa 'mag-anak' ang mga naunang obserbasyon ng mga dalubhasa sampu ng mga kamakailang pag-aaral dito. Sa gayon, tatlo ang naging daluyan ng datos para sa pag-aaral—ang pagsisikolingguwistika, pagtatanong-tanong (may ilan ding panayam sa mga eksperto na dagdag na patibay), at pagrerebyu ng literatura. Ang pagsusuri ng datos ay kuwalitatibo dahil panay mga salita ang nakuha sa naipong mga datos kahit pa may tiyak na bilang ng mga taong tinanong-tanong. Sa huli, huhugot ng unawa sa konsepto ng 'anak,' 'mag-anak,' at kamag-anakan mula sa kinagisnan at sa karaniwang karanasan sa kabila ng pagiging moderno ng panahon at maging sa darating pang panahon.

Sa sumusunod, matutunghayang sinisiyasat ang sistema ng *kinship* ngayon at noong unang panahon sapagkat taglay ng mga salitang panawag sa mga ugnayang nabuo sa pagsasama-sama simula sa pag-aasawa, ang konseptong 'anak,' 'mag-anak,' at kamag-anakan. Itong rebyu ng literatura ay binuo mula sa mga sininop ng mga iskolar na ebidensiya sa paggamit ng wika at ng kultura, kasama ang kanilang obserbasyon sa kaugalian ng mga Filipino na kakikitahan ng kaisipan sa 'mag-anak' at 'anak.' Sinuyod din ang komprehensibong rebyu ng sosyolohista o sa pamilya, mga halagahang tradisyonal, at ang kinalaman nito sa transpormasyong sosyo-kultural ng lipunang Filipino. Makikita ang mga pagkakatulad at pag-iiba ng mga naunang pagsisiyasat sa 'anak,' 'mag-anak,' at sa kamag-anakan. Sa gayon, makikita kung may mga puwang sa pag-aaral ang mga nasabing konsepto, at ang pagpapayaman sa pagtalakay sa kasalukuyang pag-aaral.

ANAK SA MAG-ANAK AT SA KAMAG-ANAKAN, ANG PAGSIPAT NG MGA ANTROPOLOGO

Sa sinupan nahagilap ang mga sulatin/sanaysay at saliksik tungkol sa anak, mag-anak, at kamag-anakan. Sinimulan itong rebyu sa pag-aaral ng kabihasang Filipino ng antropologong si Prospero R. Covar ng Unibersidad ng Pilipinas (UP) at inihalimbawa niya sa larangan ng lipunan ang tungkol sa kamag-anakan. Kaniyang

ipinag-iba ang *kinship system* ng Filipino sa mga Amerikano. Ayon sa kaniya, ang mga *in-law* para sa mga Filipino ay “partikular ang katawagan sa iba’t ibang kategorya ng relasyon ng pagkakamag-anakan” kaya may, “*biyenan, manugang, bayaw, hipag, at bilas*” (Covar nasa Navarro at Lagbao-Bolante 65). At mayroon ding katangiang Filipino ang estruktura ng kamag-anakan (Covar nasa Bautista at Pe-Pua 39).

Kapansin-pansing ipinag-iiba ang mga ugnayang nabubuo sa pagsasanib ng mga mag-anak. Sinabi ni Covar, “ang karaniwang konsepto sa estruktura ng kamag-anakang Filipino (Covar sa Bautista at Pe-Pua 39), o Filipinong sambahayan ay *extended family*” (Covar sa Navarro at Lagbao-Bolante 64) na kinabibilangan ng mag-asawa’t kanilang anak lamang na ipinag-iiba sa *nuclear family* o iyong binubuo ng ama’t ina at ng kanilang supling kasama ang ibang kamag-anak sa iisang bahay. Samantala, hindi ito naririnig na nababanggit ng maraming Filipino kung ang kanilang mag-anak ay *nuclear* o *extended* ang uri nito. Ang mga pag-uuri ay gamit ng mga iskolar sa pag-aaral ng pamilya. Tinatanong ng sosyolohistang si Clemen C. Aquino kung “ang mga kasapi kaya ng mag-anak ay may pagturing sa isa’t isa bilang *hindi ibang tao?*” Ayon sa kaniya, “maaaring ang *hindi ibang tao* ay higit na tumutukoy sa malalapit na kaibigan, kumare/kumpare, kapitbahay, o kasambahay sa halip na sa anak, magulang, kabiya, o kapatid” (Navarro at Lagbao-Bolante 227). Ang *hindi ibang tao* ay dimensiyon ng kapuwa at mailalarawan itong may lalim na, i.e. ang relasyong ibinunga ng makabuluhang inter-aksiyon sa pagitan ng dalawang tao ay lalong may kahulugan at kabuluhan. Ang *ibang-tao* ay ang isa pa sa dalawang dimensiyon nitong kapuwa. Mailalarawan naman ito na nagmumumula sa payak na pakikitungo hanggang sa abutin ang antas ng pakikisama. Ito ang dalumat ng kapuwa na pinaunlad ni Virgilio G. Enriquez (Navarro at Lagbao-Bolante 23-33). Sinabi niya na ang kapuwa ay tumutukoy sa pag-iisa ng ‘ako’ at ng ‘iba sa akin’ o sa madali’t sabi, sinasalamang ng kapuwa ang sarili. Sa lipunang Filipino, may pakikipagkapuwa na paraan upang makapaglalugad sa lipunan, at matuklasan kung ang isa pang tao ay ituturing niyang *ibang tao* o *hindi ibang-tao*.

Isang dayuhang dalubhasa sa *prehispanic* Philippines, si William Henry Scott, ang nag-aral tungkol sa *social organization* noong ika-16 na dantaon sa Pilipinas. Gamit ang mga binuong diksiyonaryo ng mga paring misyonerong Espanyol mula pa noong ika-15 siglo, tinugaygay niya sa mga termino ang organisasyong panlipunan ng mga sinaunang Filipino mula timog hanggang hilaga ng arkipelago. Sinimulan niya sa katimugan ang mga katawagan sa *kinship* ng mga katutubong Filipino partikular ang mga Sebvano, Hiligaynon, at Samareño, at paminsan ang Kiniray-a sa Kabisayaan. Sinundan niya itong paghahagilap sa mga panawag pangkamag-anakan pahilaga. Manapa’y mayaman sa kahulugan at kabuluhan ang mga katagang ito na naglalarawan

ng pagkakabuo ng mga pamayanang Filipino noong sinaunang panahon na ang siyang pinakasentro ay ang mag-anak. Sa Bisaya, ang ama ay *amahan, amay, anduyon, amba, ambuyon*, at ang ina'y *inahan, indayon*, at *iloy*, na sa Kiniray-a ay *inang*. Ang panawag na may pagkilala sa magulang ay *ama, ina*, o *inda* (*inang* sa Ilokano, *inda* rin sa Kapampangan) na ipinantatawag sa ibang may katulad na katayuan na dapat ay bigyang-galang. Ang *baba* ay panghaliling tawag sa ama kung may lambing. Ang mga kapatid ng kanilang mga magulang ay ipina-giiba ng panawag na may pantukoy sa kaniyang kasarian gaya ng *yoyo, oyo-an*, o *bata* kapag tiyuhin at kung tiyahin ay *iyaan* o *dada*. Ang mga anak na lalaki't babae'y pawang sa payak na panawag na *anak* lamang. Gayundin, walang kasariang nagpapaiba-iba sa mga pinsang babae't lalaki kaya ang tawag ay *igkaanak, igsoon, igmanhon, igtotood* o *otod*. Ang *otod* ay *putol* daw, kaya ang *kaotoran* ay kamag-anakan, ang kahuluganng kaputol ay kapatid. Pansinina ang slang na '*utol*' ay '*otod*' din. Sa mga Kapampangan ang *kapatad* ay *kapatid* (*patid/ patad/putol*). Iniiba ng mga panawag na *patod* o *ig-agaw* ang mga magkakapatid sa kanilang mga pininsan. Sa Kiniray-a ang makalawang pinsan ay *igkampur* samantalang ang *bogto* o *boggongtin* ay 'magkapatid sa sikmura'na magkasingkahulugan, i.e. iisa ang kanilang magulang. Ang magkapatid na pinag-uugnay ng isang magulang lamang ay tinatawag na *mabaw* at ang anak na hindi mula sa kaniya kundi sa kaniyang asawa lamang at ang mga ampon ay mga *hablus* (Scott 137).

Tinugaygay din sa matandang Tagalog ni Scott ang mga salita para ilarawan ang mga ugnayan sa mag-anak. *Ama* ang magulang na lalaki at *ina* ang magulang na babae. Ang ama't ina'y tinatawag na *mang-aama*. *Asawa* ang panawag sa asawang babae/lalaki. *Inaasawa* ang tawag sa ikalawang asawa (Scott 217). Ang importansiya ng pagkakaroon ng magulang ay sinasalamin ng salitang *kaanaktalik*, kung kailan ikinakasal sa asawa ng kaniyang kapatid na naging balo nito tulad sa ang isang biyudo na may anak ay ikasal sa balo ng kaniyang kapatid na may anak na rin (Scott 218). Ang matandang magulang na lalaki ay *amba, indo* kung babae. *Nono* na ang tawag sa kanila kung sila'y lalong matatanda na't totoong kapita-pitagan subalit panuring ito kung sila'y pumanaw na. *Apo* ang panawag sa parehong matatandang magulang at sa mga anak ng kanilang mga anak. *Apo sa tuhod* ang mga anak ng mga anak. At sa matatandang magulang na babae ay may tinatawag pang *apo sa sinapupunan* at iyong mga malalayo nang agwat ng matatandang magulang o sa mga apo na ng kanilang mga apo ay tinatawag nilang *apo sa kalapakan/talampakan* (Scott 218).

Ang lahat ng mga supling ay *anak* ani Scott, at sa sinaunang sosyedad na Tagalog may *anak sa inaasawa* dahil may ikalawang asawang babae ang kaniyang ama, at *anak sa para* kung pantay ang katayuan sa buhay ng kaniyang mga magulang. Ang una/pinakamatandang anak ay *panganay*, ang huli/pinakabata'y *bungso*. *Kapatid* ang tawag

sa anak ng kaniyang magulang. *Kambal* ang magkapatid kung magkatulad na magkatulad. *Dugtong* kung isinilang silang magkapatid sa iisang ina. *Labot* ang batang pinasuso ng isang inang hindi nito kadugo. *Kaka* ang ipinantatawag sa pinakamatandang kapatid na lalaki. Magpipinsan ang mga anak ng mga magkakapatid. *Pamangkin* ang anak ng kapatid. *Ali* (ale) o *daga* ang kapatid na babae ng kanilang magulang at *mama/amain* kung lalaki ang kapatid at *kaka* kung pinakamatandang kapatid na lalaki ng kanilang magulang (Scott 218). Ang lahat ng mga kamag-anak ay tinatawag na *hinlog* (*karugtong-bituka*). Sa Ilokano, *cabagian* (ang salitang *bagi* ay nangangahulugang katawan) ang sinumang kamag-anak dahil iisa ang pinagmulang katawan..Ang mga karugtong na hindi kadugo subalit naging kamag-anak ay *kabalayi* ang tawag para sa parehong magulang na babae/lalaki ng mga nagsipag-asawang mga anak nila. *Biyenan* ang ama o ina ng naging asawa. *Hipag* ang babaeng kapatid ng asawa at *bayaw* ang lalaking kapatid nito. Ang mga magulang ng mag-asawa'y nagtatawagan namang *baysan*. Ang asawa ng anak na babae ay *manugang*, na sa mga sinaunang Tagalog ay kailangang maglingkod sa bahay ng kaniyang biyenang lalaki (Scott 218).

May praktis na ng pag-aampon ang mga Tagalog noon pa mang ika-16 na dantaon. Ang *ampon* ng hindi nagkaanak ay *inaanak na boo* na siyang tanging tagapagmana. Subalit ang karaniwan ay tinatawag na *kalansak* na mga ampon, kahati sa mana ng mga tunay na anak. Ang ganitong kalakaran sa pag-aampon ay para sa kapakinabangan ng parehong pag-aampunan o aampunin at ng mag-aampon. Mapapabilang ang aampunin sa mariwasang mag-anak at ang mag-aampon naman ay magiging malawak ang mag-anak niya. Ang mga anak na labas sa basbas ng batas ay tinatawag na mga *anak sa kinaligawan* (ligaw/lihis sa tuwid na landas) o *anak sa kaagulo* (agulo o kasintahan, mangingibig) (Scott 219).

Ang Amerikanong antropologong si Bartlett H. Stoodley ay sumilip din sa buhay-buhay ng mga Tagalog noong 1950's upang alamin ang ilang aspekto ng estruktura ng mag-anak nito. Una niyang napuna na hindi naman naiiba talaga ang mga Tagalog bagama't ito aniya'y dominanteng pangkat sa kultura't organisasyong panlipunan ng iba pang pangkat etniko sa Pilipinas tulad ng mga Sebwano at pati mga ibang Bisaya, Kapampangan, Pangasinense, at Ilokano (Stoodley 236). Napag-alaman ni Stoodley ang pagbubuo at pagkakaayos ng lipunang Tagalog na nakabatay sa pamilya. Ayon sa kaniya, ang baryo (barangay) at ang pamilya (mag-anak) ay magkaugnay na tunay (Stoodley 237). Binubuo ng mga sityo ang isang baryo. Ang isang sityo ay kalipunan o komunidad ng mga magkakamag-anak. Napuna niya na malakas ang kooperasyon sa komunidad dahil magkakamag-anak nga silang mga namamahay doon. Ang mga

miyembro ng mag-anak ay may obligasyon din sa mga kapitbahay. Aniya, may iba't ibang antas ng obligasyon: (1) magbigay ng pagkain sa walang makain na tagabaryo; (2) pagtulong sa kapitbahay; at (3) pagsaklolo sa kamag-anak mismo. Aniya, ang obligasyon sa pagtulong kahit pa may antasan ay bunga ng matibay na pagkakabanghay ng mga karapatan at pananagutan na nakaugat at laganap sa ugnayan o *kinship relations* ng magkakamag-anak. Ang sinuman na matutukoy na maaaring kadugo ay kabilang sa kamag-anakan. Ang baryo'y kalipunan ng mga karaniwang mag-anak. Ito aniya'y nasasaayos na *nuclear* at kung may ibang naroroon sa bahay ay lolo't lola, pininsan, apo (Stoodley 238). Napuna niya na walang katumbas na salita sa Tagalog para sa Ingles na *in-laws* tulad ng tinukoy na ni Covar at wala rin aniyang pag-iiba sa relasyon ng sarili sa asawa nito dahil parehong asawa ang tawag sa babae/lalaki. Ang napansin niya'y ang pagkakaroon ng mga *role relationship* sa isang tahanan. Natisod din niya ang mga salitang Tagalog para sa mga papel na siyang nag-uugnay sa mga nasa isang tahanan tulad ng *bayaw, hipag, at biyenan* na mga *in-laws* at ang bumubuo ng mag-anak na ama, ina't anak. Ang *kinship group* ay natunghayan niya sa mga katagang gamit na *sex neutral* e.g. *asawa, apo, kapatid, bata, manugang, pamangkin, biyenan, anak*. Kaya nasabi niya na pantay ang katayuan ng babae't lalaki sa lipunang Tagalog. Ipinag-iiba pa rin naman ang papel ng bawat isa sa tahanan upang tukuyin ang ugnayan sa pagitan ng bawat isa, *hipag-bayaw, ina-ama, amain-ale, im-po-ingkong*. Ang mga anak ay ipinag-iiba sa kani-kanilang papel sa tahanan at ang ugnayan nila sa isa't isa. Tinutukoy ng mga termino na nagtatakda ng pagkakasunud-sunod sa pagkakapanganak nila at kanilang kasarian ang mga magkakapatid. Sa mga anak na babae may *ate, ditse, sanse*. Sa mga anak na lalaki'y may *kuya, diko, sangko*. Inso ang asawa ng kuya at *siyaho* ang asawa ng ate. Bunga nito, nasabi niya na patas ang papel sa tahanan at mabisa nitong naisusulong ang ugnayan na sumasaklaw hanggang sa ikatlong henerasyon (Stoodley 239).

Ang mismong salitang mag-anak ang ginamit ni Stoodley para tukuyin ang aniya'y Tagalog *family*. Tulad ni Scott, hindi batid ni Stoodley ang kaayusan sa pagwiwika ng mga Tagalog kaya hindi niya naikabit mula sa katagang mag-anak ang kamag-anak (*kin*) at ang kamag-anakan (*kinship*). Kaya nga napansin niya na may *consciousness of kin* sa dahilang ang mag-anak kasi ay saklaw pa ang o ng kamag-anak/kamag-anakan. Inilahad niya ang kaugalian sa kasalan, lamayan, at sa piyesta. Gayundin, kahit pa umano ang yaman ay pansariling pag-aari, at mapupunta ito sa kamag-anak kung ang may-ari'y pumanaw. Nailarawan din niya ang mag-anak bilang isang grupo na may matibay na bigkis ng pagkakamalapit sa isa't isa na siyang nagbubuklod sa kanila. Sinabi niya na ang anak ang siyang pinakapinapahalagahan at pinapalaki sila sa layaw lalo na sa unang tatlong taon nito. Ang buong kamag-anakan ay nagbubuhos ng

kalinga sa bata. Napuna niyang ang nanay sampu ng nagpapalitang nag-aalaga sa bata ang matinding nagbibigkis sa ugnayan ng mga nakatatanda sa bata. Napuna rin niyang ang panganay na anak ay may awtoridad sa lahat ng nakababatang kapatid. Inaasahan na ituring ng kaniyang mga kapatid na parang mga magulang ang panganay. Ang anak ay hindi lamang inaasahang maging masunurin at magalang sa magulang kundi maging sa ugali'y maipakita ang pitagan sa ama't ina. Noon pa ma'y naiulat na ang ugali ng pagpapakita ng pitagan sa magulang at nakatatanda sa paghalik sa kamay/pagmamano. Ito aniyang ugali ng pagpipitagan ay naroon na sa mga Tagalog bago pa dumating ang mga Espanyol. Hindi ito aniya nawawaglit ng mga anak kahit pa sila'y magsipag-asawa't magsitanda (Stoodley 241).

Si Yasushi Kikuchi mula sa Unibersidad ng Waseda ang nag-aral sa papel sa lipunan ng ritwal ng *kinship system* ng Filipino. Itinuon niya ang pagsusuri sa pagkakaroon ng katuwang sa pagmamagulang (co-parenthood) sa komunidad na nakita niyang isang pamamaraan para mapagtibay ang mag-anak. Itong *compadrazgo system* aniya'y bagama't ipinakilala ng mga Espanyol sa mga Filipino ay madaling naisakatutubo dahil mayroon na ring ganitong *ritual kinship system* sa mga minoryang grupo ng mga Filipino tulad ng mga Tagbanwa't Palawenyo. Aniya, layon ng praktis na ito na palawigin ang sakop ng kamag-anakan sa pamamagitan ng pagpapalaki ng kanilang bilang. Isa itong pamumuhunan sa lipunan para sa kaseguruhan sa kinabukasan. Inilihis mula sa relihiyosong gamit lamang nitong *compadrazgo system* sa mas pang-ekonomiko't panlipunan na pagpapalitan ng benepisyo't pabor kaya naging pinakamahalagang mekanismo ito sa lipunan. Iniugat niya, at pagkatapos ay iniugnay, sa mag-anak itong *ritual kinship system* upang suriin kung paano ang *compadrazgo system* ay naisakatutubo. Gaya ni Stoodley, gamit ang salitang *mag-anak* ay binigyan niya ito ng kahulugan sa pamamagitan ng paghihiwalay ng dalawang katagang bumubuo dito. Ang anak (child) sa literal na salin ay *bata*, samantala ang panlaping mag- (to link; combine) ay nangangahulugang ikabit/idugtong o pagsamahin. Kaya, ang *mag-anak* ay konseptong Filipino na ang diin ay nasa pagkakakabit-kabit/pagsasama-sama ng magkakapatid (sibling link). Ang estrukturang panlipunan at ang sistema ng *kinship* ay nagbibigay ng mataas na pagpapahalaga (premium) sa pagkakaisa ng *mag-anak* (family solidarity) at ugnayang may pagbibigayan (reciprocal relationship). Gayundin, ang lipunang Filipino ay isang pangkat na pangkultura at panlingguwistiko na batay sa ugnayang magkakadugo. Idinagdag niya na dahil walang solidaridad na pampolitika ang pangkalahatang lipunang Filipino, gumagana itong maayos sa loob ng sistemang pangkamag-anakan subalit hindi sa antas na panlipunan. Mailalarawan ang lipunang ito na gumagana sa ugnayang mas personal kaysa mas publiko. Ang katapatan ng isang manggagawa halimbawa niya, ay sa direktang pinagsisilbihan nito at hindi sa organisasyon o institusyon. Idinahilan niya na ang

ganitong asal ay batay sa *personal attachment* na likha ng pagiging magkadugo o pagkakapaloob sa ritwal ng pagbubuklod (hal. co-parenthood).

Ang ninong at ninang ng anak ng mag-asawa ang tatayo na parang mga magulang ng bata. Ang tawag sa Tagalog sa inakong parang anak ay *inaanak* ayon kina Kikuchi, at Stoodely, at *ampon* ayon kay Scott. Sa mga ritwal ng relihiyon gaya ng binyag, kumpil, at kasal ay kailangang may tatayong isponsor bilang katuwang ng mga magulang sa paggabay at pagpapalaki. Itong pag-iisponsor ang naglinang ng ganitong ugnayan sa lipunan. Nakatutulong ito sa pagtataguyod ng anak. Tutustusan din siya ng ninong-ninang sa pag-aaral at paglaki sakaling pumanaw ang kaniyang ama/ina o ang parehong magulang. Sa trabaho, mula paghahanap, pagpupuwesto hanggang pagmantene nito, ang ninong-ninang ang katuwang ng mga magulang at kakampi ng inaanak. Pinagtitibay pa ang ugnayang ninong-ninang-inaanak sa pamamagitan ng pagbibigay ng regalo sa inaanak at ginagantihan ito ng respeto sa ninong-ninang ng inaanak. Sa paghahanap ng ninong-ninang isinasaalang-alang ang kapakanan ng bata. Madalas na ang pinipiling aaluking maging ninong-ninang ay iyong inaakalang makatutulong sa anak na umangat sa lipunan kaya karaniwa'y mga nakaririwasa ang nagiging isponsor. Sinabi ni Kikuchi na ang mga nasa mababang antas ng pamumuhay ay dumudulog sa mga nasa lalong mataas na posisyong pang-ekonomiya o/at pampolitika na maging ninong-ninang ng kanilang anak upang makatulong sila sa pagpapalaki at sa hinaharap. Madalas daw na pabiro o di tuwiran kung hilingin sa mga mas nakaririwasa na maging inaanak nila ang isang bata dahil ayaw din naman nilang mabigo o makaramdam ng panlilit sakaling tanggihan sila. Samantala, bibihira naman na tanggihan ang alok na maging ninong-ninang sapagkat hindi magugustuhan ng mga nakakariwasa na sisihin (social condemnation) sila ng madla sa hindi pagtanggap sa pananagutan at ang simpatya ay maibaling sa tinanggihang maralita. Madalang na tanggihan ang alok na maging ninong-ninang kung pantay ang katayuan sa buhay. Sa huling punto, halos akuin ng isang may aspirasyon sa politika ang pagninong/pagninang dahil sa lalawak ang saklaw ng kaniyang *kinship group*.

ANG ANAK, ANG MAG-ANAK, AT ANG KAMAG-ANAKAN SA SULYAP NG MGA SOSYOLOHISTA'T SIKOLOHISTA

Pinaksa sa Pambansang Kumperensiya sa Sikolohiyang Pilipino noong 2003 'ang iba't ibang mukha ng pamilyang Filipino sa nagbabagong panahon, mandí'y sa pagkakapaloob nito sa mga proseso ng modernisasyon. Marami sa mga ulat ng pananaliksik na inilahad sa nasabing kumperensiya ay nakatuon ang pansin sa papel ng pamilya sa pagpapalaki, pagaaruga't pag-aalaga sa anak.

Sinasabi ng mga sosyolohista na ang mga pagbabago sa lipunan ay nangyayari sa kalikasan at estruktura ng mga ugnayang inter-aktibo sa pagitan ng mga tao at sa oryentasyong pangkultura nito. Nagsisimula sa mga samot-saring mga inter-aksiyon at relasyon sa mag-anak ang pagpapatuloy ng lipunang pantao. Ang sosyolohistang si Virginia A. Miralao ng UP ay nagsagawa ng masusing pagsuyod sa literatura tungkol sa sitwasyon at kondisyon ng pamilyang Filipino. Sa kaniyang sanaysay, sinabi niyang kahit pa sa mga estrukturang *Alpha* (kaayusang panlahat/universal) ng lipunan, gaya sa industriya ay, nakapagpoprodyus ng napakarami para sa pangangailangan at serbisyo, hindi naipanghahalili ang mga ito para sa mga estrukturang *Beta* (kaayusang panrelasyon/*personal*) gaya sa loob ng pamilya kung saan napapanatili ang sigla ng buhay. Sinabi pa niya na ang lipunang pantao ay naililihis sa landas ng pagpapakatao gawa ng mga estrukturang *Alpha* na naglalayo sa atin sa isa't isa. Inihalimbawa niya ang mga teknolohiyang *robot* at impormasyong hindi na nangangailangan pa ng ugnayan o relasyong may tao. Ibinubunga nito ang nararanasang *alienation*, *anomie*, at *disappointment/disillusionment*. Ikinatuwiran niya na dahil dit, o dapat ibangon ang estrukturang *Beta* tulad ng pamilya, at ilihis ang oryentasyong nakatuon lamang sa sarili o *individualism*, *scientism*, *rationalism*, at *secularism* at tahakin ang daan pabalik sa sistema ng pamilya, sa mga kinagisnang kabutihan nito at harinawa'y balikan ang tradisyon, relihiyon, at ang sagrado (Miralao 191-193).

Nakita ni Miralao mula sa mga sarbey sa pamilyang Filipino ang ilan sa mga nagtatangi dito na naghuhubog sa pagkatao upang mapatatag ang lipunang Filipino. Itong pamilya aniya, bukod sa papel nito bilang tagapagpasa ng mga halagahan at tradisyon, ay siyang naglalaan ng puwang sa pagbubuo ng mga ugnayan/relasyong pantao na pupuno sa pangangailangang pangsosyo-sikolohiko para sa bawat isang miyembro nito. Manapa, may naipagpapatuloy na lipunan ang isang estado bunga ng samahang patuloy na binubuo ng bawat isang may makabuluhang pakikipag-ugnayan at matibay na relasyon sa loob ng kaniyang pinagmumulang mag-anak. Una sa pagtatangi ni Miralao sa Filipinong mag-anak ay ang pagiging malaki nito kung ihahambing sa istandard ng ibang bansa dahil bukod sa mga magulang at kanilang mga anak ay kabilang ang kamag-anak. Ikalawa, ang pagpapanatili ng pagkakamalapit ng bawat miyembro nito sa isa't isa, aniya nga'y '*thick beta*' ang mga relasyon. Inaasahang ang mga magulang ang maglalaan sa pangangailangan ng mga anak at iginaganti rito ang pagpapakita ng pitagan at pagsunod sa ama't ina. Kahit hindi na nga nila matatandang ama't ina subalit mga lalong matatandang kamag-anak ay inaaruga rin sila sapagkat kamag-anakan ang turing sa kanila. Itong pagkakamalapit ay hindi tumutukoy lamang sa dimensiyong pisikal, dahil kahit malayo sa isa't isa ang distansiya, iyong identipikasyon sa grupo o sa kanilang kamag-anakan ang minamahalaga. Patuloy pa ngang pinagtibay nitong konseptong kamag-anak ang pagsasagawa ng mga ritwal

na magpapalawig pa sa mga ugnayan sa pamamagitan nga ng mga 'pagdiriwang ng pakikipag-isa' sa iba. Itong *ritual kinship* ay isinasagawa para mas malawak na pakikipag-isa sa maraming iba pang tao. Tulad ng tinuran nila Covar, Stoodley, at Kikuchi, may ebidensiyang empiriko itong sistema ng ritwal sa pagpapalaki ng kamag-anakan. Hindi lamang sa pagninong-pagninang ang kaayusang *co-parenthood* kundi pati sa panawag sa mga hindi sangkot sa sistemang ito tulad ng turing at taguri sa nakatatanda bilang *ate, kuya, tito, tita, lolo, lola* at kahit hindi ama't inang talaga'y tinatawag na *nanay/tatay* na bahagi ng kaisipang kamag-anakan. Napunang pati sa politika at pagpapatakbo ng negosyo ang mga kamag-anak sa dugo at sa diwa ang kasali sa operasyon at organisasyon nito. Ito rin, ayon kay Miralao, ay totoo maging sa estrukturang *Alpha* na binubuo ng mga grupong mga *Beta* ang mga institusyong Filipino.

Sa pag-aaral ng sikolohistang si Padre Jaime Bulatao noong 1970's, nalaman niya na ang *emotional closeness at security* sa pamilya ay nangunguna sa halagahang Filipino (Miralao 196). Kaya ang pamilya ang parating umuunawa, tumatangkilik, at nababalikan ng miyembro nito anumang pagkukulang o pagkakamali ang nagawa. Maging sa pag-aaral ni Maria Caridad H. Tarroja ng Unibersidad ng De La Salle, kaniyang napag-alaman sa mga inang nag-ampon ang halaga ng pagtangkilik hindi lamang ng bawat miyembro ng kaniyang pamilya kundi pati ng mga kamag-anak (Tarroja "Filipino adoptive families' experiences" 17). Kaya sa pagpapakahulugan at pagdadalumat sa pamilya, dapat idagdag dito ang ilang proseso't salik na sikolohikal tulad ng relasyong pampamilya, ugnayang pang-emosyon, komunikasyon, bukod sa estruktura't komposisyon nito (Tarroja "Revisiting the Concept of Filipino Family" 177). Ipinunto sa pag-aaral rin ni Tarroja (Revisiting the Concept of Filipino Family) na ang turing sa ampon ay anak na, pati ang tawag dito dahil halos hindi na ginagamit na panawag ito, isa pa ay naiwaglit na ang inaanak na panghaliling salita sa inampon. Ang inaanak sa kasalukuyan ay panawag sa sinumang tinatangkilik ng ninong/ninang niya. Ang matamang pagtutuon ng pansin ng ina sa kaniyang anak ay dahilan din ng migrasyon niya mula sa *rural* patungo sa sentrong *urban*. Dulot ito ng labis na kahirapan kaya napapadpad sa siyudad ang mga ina upang kumita ng pera bilang *domestic workers*, sa pag-aasikaso ng maliliit na bata na halos kasing-edad ng kanilang mga iniwang anak. Ito ang inilalarawan sa pag-aaral ni Maria Rosario De Guzman (Yaya: Philippine domestic care workers) ng Unibersidad ng Nebraska (USA) kung saan may ilang inang piniling pansamantalang iwan ang kanilang mga anak upang magtrabaho bilang yaya para kumita ng pantustos sa pagpapalaki ng kanilang anak (De Guzman).

Ang pamilyang Filipino ayon sa Amerikanong antropologong si Robert Fox (Miralao 193), ay siyang 'sentrong yunit na nagpapakahulugan sa personal na responsabilidad

at obligasyon, at *network* ng relasyong sosyal! Ayon din sa antropologong si Felipe Landa Jocano ng UP, 'ang mga inaasahan at pag-uugnayang mayroon sa mag-anak at kamag-anak/kamag-anakan ay maipag-iiba sa pag-uugnayang hindi kamag-anak' (Miralao 193). Simula sa kamusmusan, sa paglalabintaunin hanggang sa paggulang ay madalas ang interaksyon ng magkakamag-anak. Kaya noon pa man ay nalilinang ang halagahan na pagpapanatili ng mabuting pakikipag-ugnayang personal sa kamag-anak. Pinatitibay pa ito ng walang patid na pagtutulungan at pagpapalitan ng pabor. Inaasahan na ang magulang ay magsisikap na makapaglalaan para sa pangangailangan sa edukasyon at pang-araw-araw ng kanilang anak, at ang anak nama'y inaasahang susuklian ito ng paggalang at pagsunod sa kaniyang ama't ina. Inaasahan na tutulong ang nakatatandang kapatid na paaralin ang kaniyang kapatid na nakababata, at tutumbasan naman ito ng paggalang sa kuya't ate. Ang pagkalinga ay hindi lamang laan sa mga magulang mismo sa kanilang pagtanda, kundi pati rin sa matatandang kamag-anak. Ang mga nakaririwasang tiyo/tiya ay tumutulong sa mga pamangkin sa pagpapaaral o pag-eempleyo sa kanila sa trabaho. Ginugusto pa nga ng matatandang magulang ang mag-alaga ng kanilang mga apo. Katibayan ito na may malakas na pakiramdam ng pakikiisa sa mag-anak/kamag-anak/kamag-anakan (Miralao).

PAGDADALUMAT AT PAGTATANONG-TANONG TUNGKOL SA ANAK, MAG-ANAK, MAGKAKAMAG-ANAK

Samantalang hindi hayag na diwa o lantad na binibigkas tulad ng 'pamilya' ang 'mag-anak,' itong mag-anak ang nasa kamalayan ng Filipino. Tahimik sa diskurso sa mga namamayaning institusyon ang mag-anak sa kabila ng katotohanang ito ay isang kaisipang bunga ng karanasang Filipino. Sa ganitong konteksto tutunghayan ang mga kaisipan sa anak, pag-aanak, mag-anak, at kamag-anakan upang tuklasin nga kung ano ang nasa sikolohiyang kinagisnang at ang pag-iral nito sa unawa sa kasalukuyan. Ugatin mula sa wika ang salitang 'anak' at mga panlaping 'mag' at 'pag,' at iba pa, na kapara sa malaon nang sinimulan ng Historyograpong si Zeus A. Salazar sa konsepto ng hiya noon pa mang dekada 80 nang nakaraang dantaon (Antonio, Ramos, at Albano-Abiera). Sa kaniyang sinumulang sikolingguwistika sa taal na Tagalog, napagtanto ang mahahalagang kinagisnang kaisipan gaya ng ginhawa, kamalayan, at kaluluwa (Salazar nasa Pe-Pua 83-92), at hiya (Salazar nasa Cipres-Ortega 38-43). Sa pamamagitan ng pagsusuri sa mga alituntunin, patakaran, at praktis sa paggamit ng wika, gaya sa paggamit ng panlapi, matutuklasan ang mayamang kaisipan. Nabubuo ang kahulugan dahil sa nilalapan ang salitang-ugat. Sa wikang Filipino, sapat na ang isang nabuong kataga mula sa ikinabit na panlapi sa salitang-ugat upang makapagpahayag ng kaisipan

mula dito. Kaya ang 'kahiyaan' at 'kahihiyan' ay may magkaibang kahulugan. Isa pa'y ang pag-uulit sa salita ay nagbubunga ng ibang kahulugan tulad ng 'hiyang-hiya' at 'walang hiya-hiya.' Gayundin sa pagbigkas sa salita na sa pagsulat ay magkatulad ang baybay gaya ng 'walang-hiya' na nagkakaroon ng magkaiba ring pakahulugan (Salazar 38-43). Dalawa ang maipapakahulugan dito, una kung bigkasing mabilis ay maaaring tukuyin nito ang isang masamang tao dahil wala siyang dangal; at ikalawa, kung malumanay, ang tinutukoy naman ay ang taong pansamantala lamang isinantabi ang kaniyang hiya upang magawa kung ano ang dapat nang hindi nadudungisan ang kaniyang dangal.

PAGSISIKOLINGGUWISTIKA SA SALITANG 'MAG-ANAK' AT MGA KAUGNAY NITONG KATAGA

Ang paglalapi ang siyang susing paraan sa pagsusuri't pag-unawa sa kung ano ang anak sa mag-anak/kamag-anak. Hayag agad sa kayarian ng salita ang kahulugan pati kabuluhan mula dito. Marami ang salitang nabubuo sa pagkakabit ng panlapi sa salitang anak at sindami ng mga ito ang maiuugnay na karanasan pati ang mga maiuugat na kaisipan buhat dito (tingnan ang mga alituntunin at patakaran sa makabagong balarilang Filipino nina Santiago at Tiangco, 2003). Tunghayan sa sumusunod ang ilang halimbawa:

- (1) anak+an=anakan, +in=anakin; in+anak (inulit ang unang titik ng salitang ugat)=inaanak; in+anak+an (inulit ang unang titik ng salitang ugat)=inaanakan/inanakan; na+anak+an=naanakan; (inulit ang unang titik ng salitang ugat) a+anak+an=aanakan
- (2) mag+anak=mag-anak; pag/mag+anak (inulit ang unang titik ng salitang ugat)=pag+a+anak/mag+a+anak
- (3) magka+mag+anak=magkamag-anak; magka(+ka)mag-anak=magkakamag-anak; magka(+ka)mag-anak(+an)=magkakamag-anakan
- (4) ka+mag+anak=kamag-anak+an=kamag-anakan; ka+anak=kaanak
- (5) pa+anak+an=paanakan; pag+anak/c=pag-anak/c/an; nag/magpa(pa)+anak =nag/magpaanak, nag/magpapaanak (inulit ang pa); pala (panlaping makauri)+anak=palaanak
- (6) i+anak/c=ianak/c; mang/pang+anak=manganak/(i)panganak; ka+pang+anak+an=kapanganakan; mang/pang+anak=manganakan/panganakan.

Ang ibang interesanteng katagang nabubuo ay ibinubunga naman ng pagtatabi ng pang-uri o pag-uulit dito: anak-anakan; bugtong na anak; anak ng Diyos/Bayan (KKK); anak sa—una/huli,—pagkadalaga/pagkabinata,—sa labas; ni Aling Maria; anak-pawis/dalita.

Mula sa katagang *anak* ay may mayamang kaisipang mauangkat dito dahil malawak ang saklaw nito, simula sa pag-aanak, sa pagbubuo ng mag-anak pati kamag-anakan. Mahahagilap ang tungkol sa pag-uugnayan (relasyon), pag-uugat ng sarili (identidad), pati pag-unlad ng tao (hal. pagsasanay sa pagsasarili). Samot-sari ang ekspresyon na may mahihinuhang makabuluhang kaisipan gaya ng kung ang magulang ay magsabing ‘anak ko ‘yan’ o ang anak naman ang maghayag ng ganito ‘anak ako ni__.’ Hitik sa kahulugan ang ekspresyong ito na mapagkukunan ng diskurso sa ating konteksto. Sa Hiligaynon, bata ang katumbas ng katagang anak ng Tagalog, Bisaya, at Ilokano. Malimit nating naririnig na hindi tamang patulan ang bata ng nakatatanda sa kaniya sapagkat taliwas ang gayon sa inaasahang dapat na pagpapala na ilaan sa kaniya. Ang bata din kasi ay katumbas na kataga ng anak kaya sa ating hinagap ay pagkalinga at pag-aaruga ang nararapat sa kaniya.

Isang mahalagang kaisipan na hindi nawawaglit sa Filipino ang *mag-anak* sa kabila ng pamimilit sa pamilya bilang ipinamamalit dito na panawag. Ano ang diskursong Filipino sa anak? Sa mag-anak?

Anak ang salitang ugat at *mag-* ang panlapi sa *mag-anak*. May ilang dayuhang dalubhasa ang nakapansin sa gamit na salita ng mga Tagalog na ‘mag-anak’ para tukuyin ang pamilya gaya nina Stoodley at Kikuchi. May *mag-anak* dahil ang *anak* ang siyang naging supling ng mag-asawa. Ina at ama ang panturing sa mag-asawa dahil magulang na sila ng anak. Subalit sa kasalukuyan, mas popular nga na ipinanturing sa mag-anak ang salitang pamilya dulot ng mga nasusulat sa mga batas na sibil at kanonikal. Halimbawa, sa 2010–2016 na programa ng gobyernong tinawag na Pantawid Pamilya, suportado ng pondo mula sa pambansang badyet ang mga maralitang mag-anak. Mapapansin dito na may matimbang na pagtuon ng tulong sa mga anak kaya inuuna ang kapakanan nila, ang kanilang kalusugan, nutrisyon, at edukasyon. Ginagamit ang ‘pamilya’ bilang popular na panghalili sa mag-anak samantalang magkaiba naman ang pakahulugan at ang maiuugat na pagpapahalaga sa mag-anak. Dahil nga sa sinasabing pamilya ang binuo ng mag-asawa kaya binalikan natin sa pang-unawa ang pakahulugan dito sa pinagmulan nitong kultura at karanasan. Ang *pamilya* ay mula sa Latin na *familia* ngunit hinango natin sa Espanyol. Sa gayon, ang depinisyon pati halagahan nito na mula sa ibang konteksto ay malayo sa karanasang Filipino, sa *mag-anak* at manapa sa kaniyang malay dito. May dalawang pakahulugan pa nga ang mga katagang mag-anak na ipinag-isa ng gitling.

Balikan natin ang panlaping *mag* sa *mag-anak*. Siyasatin natin sa balarilang makabago ayon sa inilalahad pa nina Santiago at Tiangco (2003) kung ano ang tuntunin sa *mag*. Ito ay unlaping makangalan dahil ito'y ginagamit sa pagbubuo ng mga pangngalang maylapi. Nagkakaroon ng higit sa isang kahulugan sa salitang nabubuo sa paggamit ng panlaping makangalan na *mag*-. Kapag ikinabit ang panlaping *mag*- sa salitang-ugat na pangngalan, nakabubuo ng pangngalang may kailanang dalawahan, i.e. na ang mga taong ito ay may relasyon. Ang *mag-anak* kung gayon ay relasyong binubuo ng magulang at anak. Ang *mag*- ay panlapi ding makadiwa kaya ang mabubuong salita sa ikakabit dito ay magsasaad ng kilos. Kaya, ang isa pang kahulugan ng *mag-anak* ay ang pagkakaroon mismo ng supling, ang *anak*. Bukod sa *mag*-, ginagamit din ang mga panlaping *man-g* at *ipang-* (manganak, ipanganak). Sa paggamit ng *mang-* at *ipang-*, naipapakita ang relasyon ng magulang partikular ang ina sa anak. May unlapin pa na *magka-* na kung ikakabit sa salitang-ugat ay nangangahulugang pagkakaroon ng gayong bagay. Sa ganito, ang *magka-anak* ay tulad ang kahulugan sa *mag-anak* at manganak. Isa pa'y kung ang unlaping *magka-* ay ikabit sa *mag-anak*, ang isinasaad naman nito ay ang relasyon ng isang *mag-anak* sa isa pang *mag-anak*. Kaya may *magkakamag-anak*. Ayon sa alituntunin ng balarila, maiiunlapin ang *mag-* sa mga pangngalang hango sa panlaping *ka* (hal. kadugo at magkadugo) kaya ang *magka-anak* ay singkahulugan ng *kamag-anak*.

Ang *anak* ang nagbigay-kahulugan sa *mag-anak/kamag-anakan*. Ang salitang *anak* ay ginagamit sa maraming wika sa Pilipinas, huling titik lang ang nagpapaiba sa baybay nito – *anac* (hal. Ilokano). Sa mga pangunahing wika sa Pilipinas (Tagalog, Bisaya) anak ang panawag sa supling ng *mag-asawa*. Sa karatig bansang Asyano, sa Indonesia, anak din ang salita para sa supling ng *mag-asawa*. Ang bunsong anak sa Filipino ay pareho sa panawag nila na bungso. Nagiging ama't ina ang magkabayak ang puso, na kung dati'y *mag-asawa* lamang, ay magulang na sa panahong magkaroon ng supling, *anak*. Interesante pa na punto ay ang hindi pagtukoy kung lalaki o babae ang panawag na anak kaya hindi kasarian ang dagling nagpapaiba sa mga supling. Kapag sinabing siya'y may anak na at saka pa lamang aalamin kung lalaki/babae ang supling. Kapana-panabik na hintayin kung ano ang magiging kasarian ng anak, kaya bago pa ang pagtitiyak ng modernong makina sa sekso ng anak, mas may saya ang pananabik sa pagluluwal sa kaniya ng kaniyang ina. Isang sorpresa ang sekso ng isisilang kaysa alamin para sa kanila ito ng teknolohiya.

Maaari pang mawari ang ibang kahulugan ng katagang *mag-anak* sa pagbigkas dito. Sa lingguwistikang Filipino partikular sa Tagalog, may ipinag-iiba ang kahulugan bunga ng bigkas. Nag-iiba ang kahulugan dahil sa bigkas at gaya ng nailahad na, sa paggamit ng panlapi na kung ikinakabit sa salita'y ipinabatid na nito ang intensiyon,

aksiyon, at relasyon. Kaya sa hinahagilap na halagahan at kahulugan sa mag-anak ang nahahagip ay kaisipang kinagisnan dito i.e. na nakatuon sa anak ang relasyon ng nabuong pagsasama ng mag-asawa sampu ng intensiyon at aksiyon na magkaroon sila ng supling. Samakatwid, ang nagbubuklod sa kanila ay ang *anak*. Sa pagtukoy sa relasyong mag-ina, ito'y ina at anak at ang mag-ama nama'y ama at anak, mapapansin na sa pareho'y ang ina at ama at hindi ang anak ang tinutukoy. Samantalang sa relasyong *mag-anak*, ang tinutukoy mismo ay ang *anak*, hindi ang ama't ina bagkus lahat pa nga ang tatlong tao. Kung gayon hindi mag-anak kung walang anak at ang ugnayan ng magkabiyak ang puso ay mananatiling mag-asawa manapa hangga't wala silang supling.

KATIBAYAN SA KASAYSAYAN, KASALUKUYAN, AT SA KATAGA

Ang katagang *anac* ay matatagpuan pa sa sinaunang diksiyonaryong binuo ng prayleng Pransiskanong si Pedro de San Buenaventura noong 1613, ang *Vocabulario de Lengua Tagala*. Dahil sa wika ng mga Espanyol na binabaybay ayon pa sa kasarian, ang *anac* ay makikita sa antigong diksiyonaryo bilang salin ng *hijo* sa pahina 352 (sa Espanyol, may salin sa Tagalog) at pahina 622 (sa *Tagala* na may katumbas sa Espanyol) nitong matandang bokabularyong Tagalog (at *hija* kung babayi, kasi 'o-a' ang panapos na letrang pantukoy sa kasarian sa Espanyol i.e. lalacqi-babayi sa sinaunang baybay). Kaya sa mga pangunahing wikang ginagamit ang pagbabaybay na *anak-anac* ay iisa ang kahulugan.

'Anakin niyo po ako sa kasal.' Ito naman ang hiling sa isang tao na ninanais na tumayo para sa pagsali sa isang organisasyon/institusyon, o di kaya'y sa pagtatalaga ng sarili sa pag-aasawa. Siya ang tinatawag na ninong/ninang sapagkat itinuturing niya rin siyang magulang. Ang ninong/ninang ay tumatayong ama/ina ng inaanak sa sinalihang samahan o sinumpaang tungkulin. Hinihiling na maging ninong/ninang sa pag-aasawa (o kasal) o sa anuman ngang sasalihang samahan. Iniisip na pagmamalasakitan siya kahit papaano ng mag-aanak sa kaniya tulad ng tunay na magulang. Nagiging inaanak siya sa pagbibinyag na ito, na kapara ng sa Kristiyanismo, bawtismo (o kumpil). Ang pinakaunasa mga pagbubuo ng ugnayan ay sa pag-aanak noong siya'y sanggol pa lamang. Ito'y bunga ng pagkakasundo ng kaniyang magulang at ng mag-aanak sa kaniya. Nakasalig ang ganito sa paniniwala na hindi lamang nagiging matatag ang ugnayan ng mga mag-anak kundi lalong higit ang pagpapatuloy ng pag-aaruga, pagkalinga, pangangalaga sa anak. Pinaniniwalaan na katuwang sa pagmamagulang ang nag-anak sa binyag o kasal (at sa samahan). Sakaling magkaroon ng pagkukulang ang tunay na ina/ama ay nagiging saklolo sila ng inaanak. Sa madali't sabi, isang pag-ako sa anak ang pag-aanak, ang pagbibinyag.

Sinipat na rin naman ng mga sosyolohista't antropologo ang tungkol sa pagbubuo ng mga ugnayan sa lipunan (Covar nasa Aquino, 2004). Tunghayan sa sumusunod ang paglalapit ng mag-anak na nauwi sa ugnayan ng mga nasa magkabilang panig nito na ang kinahihinatnan ay paglawak ng kamag-anakan: *magbalaë* ang mga magulang ng mag-asawa; *magmanugang* ang mga magulang sa asawa ng kanilang anak; *magbiyenan* ang asawa ng anak sa kaniyang mga magulang; *magbayaw* (kung lalaki) o *maghipag* (kung babae) ang mag-asawa sa mga kapatid ng kanilang asawa; *magbilas* kung asawa naman ng hipag o ng bayaw ng asawa. Samantala sa pagkakaroon ng anak ng mag-asawa, pag-iisahin ang dalawang mag-anak sapagkat magiging kadugo ng magkabila ang dagdag sa kanilang kamag-anakan. Sa gayon lalong yayabong ang pagkakamag-anakan nila sa isa't isa. *Magpinsang-buo* (magkapatid ang mga magulang ng anak); –makalawa (magpinsan ang mga magulang ng anak); –makatlo (magpinsang makalawa ang mga magulang ng anak). *Pamangkin* ang anak ng mga kapatid ng mga magulang; tiyuhin o amain (lalaki) at *tiyahin* o *ale* (babae) ng anak sa parehong hanay ng mga kapatid ng mga magulang. *Apo* ng mga nakatatandang magulang sa magkabilang panig ang anak ng mga anak nila (apo sa mga anak) at may apo sa mga apo pati apo sa mga apo ng apo.

Isa pang paraan ng paglalapit ng mga mag-anak ay pagninong/pagnininang. Sinasabi na ang sistemang ito na bagama't dala ng mga dayo ay sadyang narito na at sinakyan na lamang, ayon kay Kikuchi, ang bagong saltang sistema (2001) sa pagsasanib ng mga elemento ng relihiyong kanluranin. Binansagan na lamang ito ng mga mas bagay kaysa kompadre-komadre ng kumpare-kumare (pare't mare). Dahil di naman napatid ang praktis sa pag-aanak (sa pagbibinyag, pag-aasawa) bagkus binabasbasan pa nga gaya sa mga ritwal ng relihiyong Romano Katoliko (bawtismo, matrimonyo) kaya lalong pinatibay ang paraan ng paglalapit ng mga mag-anak na dahilan ng lalong paglago ng ugnayan ng mga ito. Sa ganitong mga kaayusan ay may kahulugan ang pag-uugnayan tulad ng tulungan, damayan, at bigayan na siyang mga inaasahan sa lipunan (Mendez at Jocano sa Soliven, Villanueva, at Perez 2007). Saligang sikososyal pa nga ang paglawig ng kamag-anakan dahil may suportang natatamo mula sa mga ugnayang nabuo.

PAGTATANONG-TANONG SA MGA PILING-PILING POOK TUNGKOL SA ANAK, MAG-ANAK, MAGKAKAMAG-ANAK

Makikita sa mga sumusunod ang paglawak ng mga relasyon, resposnabilidad, gayundin ang ritwal na kanugnog ng pag-aanak, pagmamagulang, pagmamag-anak, at pakikipagkamag-anakan. Nagsagawa ng mga pagtatanong-tanong upang makahagilap

ng empirikal na ebidensiya mula mismo sa mga anak, at mga magulang kung ano ang mag-anak. Mula ang mga datos sa mga piling-piling pook sa ilang lungsod sa Metro Manila at sa isang munisipyo sa lalawigan nasa timog ng rehiyong Tagalog. Manapa, ang mga natanong-tanong ay ang mga nagsasalita ng Tagalog kahit pa may kaunting Ingles sa pagsasalita nitong ilang mga nasa siyudad. Katuwang ang mga estudyante ng kursong Sikolohiyang Pilipino ng Special Term 2015 sa De La Salle University sa Maynila sa pagkalap at pagkatapos ay ang pag-KJ sa datos. Sa simula, sinabihan sila na sisiyasatin ang tungkol sa 'mag-anak.' Ibinahagi kung ano ang aaralin at ano ang aanalisahin sa 'mag-anak.' Itinuro ang mga metodo (paghahagilap at pagsusuri ng datos) pati ang pagbubuo ng gabay sa pagtatanong-tanong. Ang gabay ay tungkol sa: (1) pagiging ama/ina, anak, kapatid, kamag-anak (lolo-lola, tiyo-tiya, pinsan), pamumuhay, pagsasama-sama, at paghihiwa-hiwalay; at (2) pagmamagulang, ang ginagampanang papel at ginugugulan ng pananagutan. Sinisimulan ang pagtatanong-tanong sa paghingi ng pahintulot: "Maaari po ba kaming magtanong-tanong tungkol sa mag-anak ninyo?" Ang *informed consent* na hinihingi sa pananaliksik sa sikolohiya ay naipagkakaloob sa pagsagot ng nagpaunlak na matanong-tanong siya. Hindi hinihingi ng mananaliksik sa tatanong-tanungin ang kaniyang lagda sa isang papel, ang *informed consent form*, sapagkat sapat na ang sagot na paayon na nakatala naman sa elektronikong *voice recorder*. Bukod sa paghingi ng pahintulot, ang pagtatanong-tanong ay pakikipagkapuwa-tao at isinasaalang-alang ang pantay na katayuan ng mananaliksik at kalahok. Kaya maaari ring tanong-tanungin ang mananaliksik ng kalahok. Inihihingi rin ng permiso ang paggamit ng elektronikong rekorder sa pagtatala ng mga sagot na pasalita. Binura din ang naitalang mga sagot dito matapos na isalin ang sagot sa pasulat para sa pagsusuri ng datos. Ang kinahinatnan nitong pagtatanong-tanong, ang siyang pinaunlad upang matalakay kung ano na nga kaya ang 'mag-anak' sa modernong mundo.

Nakaipon ng datos buhat sa maraming *transcript* ng isinagawang pagtatanong-tanong. Una'y mula ang datos sa mga pag-uusap sa Barangay Buho at Barangay Malabag sa Munisipalidad ng Silang, Lalawigan Cavite na naganap noong 12-13 Hunyo 2015. Ikalawa'y galing sa mga pag-uusap sa mga piling lugar sa mga lungsod sa Kalakhang Maynila na isinagawa noong 14 Hunyo–3 Hulyo 2015.

Ginamit ang teknik na key judgment (KJ) sa analisis, at dito ilang ulit binabasa ang *transcript* ng bawat pag-uusap upang magkaroon ng pangkalahatang impresyon bago ang diskusyon ng grupong nagsusuri sa sagot sa maipapakahulugan dito. Matapos magbasa't magkaroon ng impresyon sa tekstong transcript ang bawat miyembro ng grupong nagsusuri, isa-isa nilang isinusulat sa pira-pirasong papel ang mismong sagot/sinabi ng kalahok. Pagsasama-samahin ang pare-parehong sagot/sinabi.

Tatalakayin ng grupo kung ano ang kani-kaniyang dahilan sa paglalagay sasagot sa isang kumpol/klaster. Ang mga kumpol/klaster ng mga tugon sa mga tanong ay iniisa-isa muna at pagkatapos ay pinag-iisa ayon sa pasiya ng grupo. Matapos isa-isahin, ang nilalaman ng pag-uusap at pagkadaka, ang diskusyon ng grupo sa mga kumpol/klaster, magkakasundo kung iyon ang magkakasama at iaalis ang iba doon at gagawan ng panibagong kumpol/klaster. Mula doon, nagpapasiya kung ano ang maaaring panaklaw sa mga kumpol/klaster. Sa kasalukuyang pag-aaral, ibinunga ng KJ ang mga kumpol/klaster na pinaghanguan ng mga paksa sa pagtatalakay tungkol sa kung ano ang *anak, magulang, mag-anak, magkakamag-anak/magkamag-anakan*. Ang pasiya kung tama ito'y batay sa pakay ng pagtatanong-tanong. Ang mga magkakatulad na kumpol/klaster ay nagbubuo ng mga sumusunod na tema: turingan, tulungan, tapatan. May ilang halimbawa ng mga sagot/sinabi na matutunghayan sa sumusunod at nasa loob ng mga panaklong ang mga ito (ex. pangalan, edad, lugar: "halimbawa ng taludtod ng tugon").

PAGTATALAKAY SA KINAHINATNAN NG PAGTATANONG-TANONG SA LUNGSOD AT LALAWIGAN

Pag-ako sa pagmamagulang, pananagutan at paninindigan kahit pa sa pangangibang-bansa

Ibinubunga ng pagkakaroon ng anak ang pagmamagulang i.e. ang pagganap sa papel ng pagiging ina, pagiging ama o ang pag-ako sa pananagutan sa pagkakaroon ng isang mag-anak (ex. Marydel, edad 43, taga Fort Bonifacio: "...habang buhay ang pagiging magulang..."). Ang pagmamagulang ay aksiyon kaysa magulang na katayuan lamang ng isang ina/ama. Ang pagsisikap sa pagmamagulang ay palaging para sa kapakanan ng anak (ex. Blesilda, edad 33, taga Malabag: "...habang buhay ay maglilingkod, mamahalin ko sila higit sa pagmamahal ko sa sarili ko..."). Ang pagmamagulang ay pagpapalaki, pag-aaruga, pangangalaga, at pagkalinga sa anak. Sa gayon, sa pagmamagulang, ginagampanan ang pagiging ina/ama (ex. Ian, edad 27, taga-Malabag: "...kasi ama ka, iyon yung magiging responsabilidad mo..."). Una ang ina sa gampanin sa pagmamagulang na, alagaan nito ang kaniyang anak nang hindi magmamaliw (ex. Rosalina, edad 49, taga Pinagbuhatan: "...kailangan lagi kang nakatutok sa anak..."). Karaniwang naririnig nating kinikilala ang anak sa kaniyang ina lalo na kung lalaki ito tulad ng 'si Juanchong, anak ni Aling Maring' o kaya naman ay 'anak ka ni Nanay Ising.' Sa isang pag-aaral na umalam sa kung ano ang unawa, ugnayan at ugali sa utang-na-loob, nabatid na ina ang pinakapinagkakautangan ng loob lalo na kung lubos itong nag-aruga't nag-alaga sa kaniyang anak (Javier). Ang utang-na-loob sa pagmamagulang

ay hindi kailanman maibabalik subalit maipapasa sa susunod na salinlahi sa pag-aanak lalo na sa pagmamagulang, pag-aalaga't pag-aaruga (ex. Ian, edad 27, taga-Malabag: "...kung ano ako pinalaki, ganoon ko din pinapalaki ang mga anak ko..."). Sa gayon nasa mag-anak nagsisimula ang utang-na-loob. Ayon nga sa natuklasan sa pag-aaral ni Javier (2015), ang utang-na-loob ay tulad ng pag-ibig na ibinibigay ng walang hinihintay na kapalit. Samakatwid, hindi maaaring ipautang ang loob at pagkatapos ay singilin dahil ang utang-na-loob ay pagkakaloob mismo ng buhay na hindi naman hiningi ng pinagkalooban nito. Maaari lamang tanawin ito at maipapasa sa pag-aanak at mabuting pagmamagulang sa mga susunod na supling (ex. Mary Jane, edad 25, taga-Buho: "... kahit matanda na ako... walang hanggan ang pagiging ina...") hanggang sa apo niya sa sinapupunan (Scott 218).

Ang *anak* ang siyang panawag sa supling, maging tunay man na magulang nito ang buong pusong umangkin sa kaniya o kahit pa nga ng nakatatanda sa kanilang angkan ang umako para sa pagmamagulang. Samantalang may iilang ina't ama na pabaya o walang pag-ako sa kanilang anak (ex. Alex, edad 32, taga-Buho: "...yung ibang magulang, pinapabayaang lang 'yung mga anak nila..."), pinakamarami kundi man pinakakaraniwan ang pinaninindigan at pinananagutan ang pagkukop sa kanilang supling (hal. Ian, edad 23, taga-Malabag: "... habang nabubuhay ka, patuloy 'yung paggabay sa anak..."). Tulad ng pag-ako sa pag-aasawa ng bawat isa sa kabiyak-ng-puso ang pagmamagulang. Ang lalong nagpapatibay ng pagsasama ng mag-asawa'y ang pagkakaroon nga ng anak at ang pag-ako sa pagmamagulang nila. Paninindigan ang pagkalinga, pag-aaruga, pag-aalaga, at pangangalaga sa anak (hal. Marileen, edad 43, taga-Malabag: "...kahit anong hirap, igagapang namin sila... sa awa ng Diyos"). Mabibigat na mga gampanin ito ng magulang kung kaya literal ding titindig sila sa kanilang paa. Tindig ang salitang-ugat ng paninindigan sa Tagalog, sa Bisaya tindog, tulad din ang kahulugan sa una. Isa ring panghabambuhay na pananagutan ang pagmamagulang (hal. Eric, edad 39, taga-Pinagbuhatan "... ang pag-alalay ko sa anak hanggang sa huling hininga ko..."). "Sagot kita!" ang maririnig sa taong totoong tutulong sa hindi na iba sa kaniya (hal. Elsa, edad 51, taga-Poblacion, Makati: "...umpisa pa lang dapat may tiwala na... kasi sila ang nariyan hanggang sa huli..."). Sa gayon hindi-ibang-tao ang anak na inakong buong-buo ng magulang. Bahagi pa ng pagpapalaki sa bata ay ang utusan siyang makipaglaro sa ibang bata bukod sa kaniyang kapatid at pininsan manapa upang makipagkapuwa.

Mula sa salitang sagot ang pananagutan na kapara ng tugon kaya may pagtugon sa pangangailangan. Tutugunan ng magulang ang kailangan ng anak para mabuhay nang maginhawa. Ang nagtutulak sa maraming magulang na mangibang-bansa ay upang matugunan nila ang pangangailangan ng anak. Ang pag-ako sa gayon ay pananagutan

at paninindigan. Mandi'y tinataya ang dangal ng tao sa pagmamagulang dahil sa pag-ako sa anak (hal. Miguelito, edad 27, taga-Buho: "...hangga't kaya ng katawan ko, susubaybayan ko..."). Ayon nga sa mga magulang, pananagutan ang pahalagahan ang magandang kinabukasan ng anak, ang kusang pagtulong sa kanila, ang maging maayos ang mag-anak, ang pagmamahalan nito, pagiging tapat, at pagkakaroon ng respeto (hal. Marydel, edad 23, taga-Fort Bonifacio "...maibigay ko yung para sa kanila na obligasyon ng magulang...")

Hindi matatawaran ang sakripisyo ng maraming magulang na pinipiling mapalayo sa kanilang anak para makapagtrabaho sa ibang bansa dahil higit na malaki ang kanilang kinikita doon. Ang pagtatrabaho ay para sa pagtataguyod ng maginhawang buhay para sa mga anak, mapag-aral, at matustusan ang pangangailangan sa maayos na pamumuhay. Mahal ang magpaaral ng anak lalo na sa mga kinikilalang pribadong eskuwelahan na nasa mga sentrong urban. Dahil sa mataas na pagpapahalaga ng mga magulang sa edukasyon, nagsisikap sila na magkaroon di lamang ng sapat na kita kundi upang makaipon ng pera para sa pagpapaaral ng anak (hal. Alvin, edad 38, taga-Buho: "...iyong makapagtapos sila ng pag-aaral..."). Mapupuna na ang magulang na nangingibang-bansa para magtrabaho ay nagbibilin sa kanilang kamag-anak para tulungan sila sa pagbabantay sa kanilang iniiwang anak. Madalas na sa matatandang magulang nila ito inihahabilin o sa piling pinagkakatiwalaang kamag-anak (hal. Kading, hindi sinabi ang edad, taga-Malabag "...yung kapatid ko nasa Jeddah... nagbibigay ng tulong..."). Dahil mahalaga sa anak ang magulang, manapa ang mag-anak, nagkakaroon ng krisis kapag nakakaligtaan ng ina o amang nasa ibang bansa ang kaniyang pagmamagulang. Milya-milya man ang layo ng anak sa kanila, ang magulang na totoong may malasakit ay palaging naririyang para sumubaybay sa anak. Mabuti na nga't makabago na ang teknolohiya ng komunikasyon kaya mas madalas na nilang nakakausap ang mga iniiwang anak kahit pa sa virtual na paraan (hal. Joyce, hindi sinabi ang edad, taga-Malabag: "...nagfe-facebook kami at doon namin siya nakakausap...").

Samantala, may anak na inihahabilin sa nakatatanda sa angkan na silang tatayo sa pagmamagulang (hal. Juanita, edad 70, taga Buho: "...noon ipinagkakatiwala ko sa kapatid kong mas matanda sa akin ang anak ko..."). Madalas na matandang magulang ito na kapisan ng mga anak na pansamantalang iniiwan ng ina't ama (hal. Weng, edad 50, taga-Buho: "...iniiwan ko ang aking mga anak sa nanay ko kasi sila lang ang mapagkakatiwalaan ko..."). "Sino po ang tumatayong magulang ng bata?" Kung wala ang ina't ama, karaniwang itinatanong ito sa umaako sa pagmamagulang. Mahihinuha na ang pagmamagulang ay gampanin na maaaring akuin ninuman na may kakayahang tumugon sa hinihinging pangangailangan ng anak para mabuhay nang maginhawa, nang maayos. Tulad ng tindig sa salitang paninindigan sa pagmamagulang, ang tayo

sa tumatayong magulang ay parehong pag-ako ng gampanin. Bagaman ang pakiwari sa tumatayong magulang ay pansamantala, isa itong pananagutan sa pamangkin, anak ng kapatid o apo mula sa sariling anak (hal. Ian, edad 27, taga-Malabag: "...ikaw ang tumatayong pangalawang magulang sa inaanak mo..."). Ang iba pa ngang tumatayong magulang ay lubos na pinagkatiwalaan na malayong kamag-anak o malapit na kaibigan. Ang tumayo sa pagmamagulang ay kapara ang tungkulin ng mga totoong mga magulang ng anak (hal. Blesilda, edad 33, taga Malabag: "...kapag binyag sinusumpaang talaga na, kami'ng tatayo na pangalawang magulang..."). May pangalawang magulang din na itinuturing ang anak, sapagkat nasumpungan ang tulad na malasakit mula sa kanilang pagiging ama o ina. Gayundin naman may mga sinasabing 'halos anak'na nila ang di naman sa kanilang tunay na kadugo dahil sa lubos ang malasakit sa kaniya na kapara sa totoong anak. Sinasabing napamahal na at nakasama na sa maluwat na panahon. Samakatwid, ang pagmamagulang ay isang unawa sa ugnayan hindi lamang ng ina't ama sa anak kundi maging ng tumatayong ama't ina sapagkat ang ugat nga nito ay utang na loob.

PAGTURING SA ANAK, ANG PAGTUTURO NG PAGPAPAKATAO, PAGTITIWALA, PAGWAWALAY PARA SA PAGSASARILI

Hindi ibang-tao ang pagturing sa kapuwa kapag tinatawag ang kinagaanan ng loob na ito na isa na ngang anak. May galang sa pagtawag sa isang tao na 'anak.' Madalas na naririnig na tinatawag ng mga higit na nakatatanda ang mga nakababata sa kanila na anak. Isang halina ang 'Anak' TV campaign advertisement ng Departamento ng Turismo, na inilunsad noong 26 Enero 2017 ng kasalukuyang gobyerno. Ito'y nanghihikayat sa mga turista na bumisita sa Pilipinas upang maramdaman na akuin bilang anak din nitong magiliw na bayan (hal. Alvin, edad 38, taga-Buho: "... 'yung tawag namin dito pinsan, pinsan na rin kahit hindi kamag-anak..., pagka piyesta, kahit sinong dumating, iimbitahin, ituring mong kamag-anak din..."). May mga itinuturing naman ng mga anak na kanilang pangalawang magulang dahil sa malasakit pa rin na natatamasa nila mula sa mga ito. Ang pagmamagulang ay hindi lamang para sa mga tunay na anak kundi pati nga sa mga anak-anakan. Masasabing hindi na ibang-tao ang turingan ng mga sinasabing pangalawang magulang at mga anak-anakan. Malimit nating naririnig na sinasambit ang 'parang tunay na anak ko na iyan' ng isang nakatatanda dahil sa malapit na nga ang kalooban sa isa't isa (hal. Miguelito, edad 27, taga-Buho: "...pumapangalawang ama ka nga, magulang...sasalaminin mong anak mo rin, kaya nagpunta sa iyo dahil nagtitiwala..."). May anak naman na nagsasabi sa kaniyang magulang na kung siya'y ituring ay para siyang ibang-tao ("kung ituring niyo ako para naman akong ibang tao sa inyo!"). Sa pahayag na ito ng totoong anak sa magulang,

tanto niya na dapat ang turing sa kaniya ay anak, hindi iba sa magulang bagkus ay mag-anak. Minsan naman ay naririnig natin na malayo ang loob ng anak na tunay sa kaniyang magulang mismo dahil sa pagkukulang nila sa kaniya. Dahil sa ito naman ay nahihiwatigan ng magulang siya na rin ang gumagawa ng paraan upang mailapit ang loob ng anak sa kaniya (hal. Minerva, edad 45, taga-Buho: "...ako na'yung gagawa ng paraan kasi mahirap ang may sama ng loob..."). May tampo sa magulang ang anak, isang hinanakit na pinapawi din ng lambing. Ang magulang ang humahanap ng puwang sa puso ng anak sakali ngang ito'y may sama-ng-loob sa kaniya (hal. Jose, edad 80, taga Buho: "...kami ang magulang, kami ang gumagabay sa kanila...").

Sa pagmamagulang, may mga ina't amang iba't iba ang paraan ng pagtuturo ng pagpapakatao sa kanilang mga anak (hal. Alvin, edad 38, taga Buho: "...sinasabi ko, 'wag lalayo... gusto ko sana na lagi kong nakikita... hindi naman hinihigpitan..."). Palipas na rin ang pamamalo na paraan ng paghubog ng tamang asal sapagkat tinutunton na ng mga magulang ang pagpapaunawa sa mga anak sa kung ano ang matuwid at makatwiran (hal. Miguelito, edad 27, taga-Buho: "...siyempre hindi natin puwedeng pagpilitan kung ano dapat ang tandaan at gusto nila... kapag hindi ko gusto 'yung kilos ng anak ko, sinasabihan namin...kasi kapag nananakit ka magrebelde..."). Halos maglilimang dekada na rin ang nakalilipas nang matutuhan ko mismo ang kalakasan ng mga itinuturong aralin sa elementarya noon dahil nananatili siya sa aking pagtanda. Ito ay sinusugan pa ng aking ina na isa ring titser. Noong nasa ikaanim na grado pa nga ako sa paaralang elementarya, ipinabasa sa amin ang kuwento para sa subhetong edukasyong pangkarakter. Ito ay tungkol sa isang matandang ama na pinakakain ng kaniyang anak at manugang sa isang bao at hindi sa babasaging plato. Minsan, nakita na lamang nila ang apo ng matanda na kanilang anak na naglilinis ng bao. Nang kanila itong tanungin kung para saan ito, ang isinagot nito'y para naman sa kanila ito sa kanilang pagtanda. Kaya nga madalas nating naririnig na kung ano ang nakikita sa matatanda ay siyang nagiging tama sa mata ng mga bata (hal. Marydel, edad 43, taga-Fort Bonifacio: "...unang-una, dapat may takot sa Diyos, may respeto sa magulang at sa kapuwa..."). Sa pagmamagulang naipapasa ang mga halagahan natin, kung ano ang matuwid at mabuti (hal. Alex, edad 32, taga-Buho: "...habang lumalaki sila, tinuturuan ng wastong-asal, aalamin nila ang mabuti't masama, magkaroon sila ng pananampalataya sa Diyos, pag-ibig, pakikipagkapuwa..."). Isang aral nga ang inuulit-ulit sa ating pagbasa sa mga natutuhan ni Jose Rizal sa kaniyang ina, ang kuwento ng gamugamo. Sa kuwentong ito, natatanto ang pagtalima sa bilin ng mga nakatatanda, ang mga magulang upang hindi ikasawi ng anak ang kaniyang pagsuway sa ina't ama. Maging sa sinasabing sedisyosong nobela ni Jose Rizal, inilarawan niya ang pinakaimportanteng papel na ginagampanan ng ina sa buhay ng kaniyang anak. Walang makalilimot na mambabasa ng kuwento ni Sisa sa nasabing nobela sa kaniyang

paghahanap sa nawawalang mga anak. Naging larawan na ng dalamhati kung hindi man kabaliwan si Sisa, ang inang nawaglit ang mga anak. Marami ring mga kuwento ni Lola Basyang, isang matandang magulang ang isinahimpapawid tungkol sa tamang pagpapakatao at mabuting pagkatao. Bagama't hindi pormal na itinuturo sa eskuwelahan ang tungkol sa mga aswang at diwata, ito ang unang kabatiran sa kung ano ang masama at mabuti ng mga bata. May pagkakaunawa na sa tama at mali dahil sa mga ikinukuwento ng mga nakatatanda i.e. ang mga nananakit na aswang at tumutulong na mga diwata sa mga naliligaw sa gubat. Mayaman ang ating literatura sa katibayan ng ugnayang ina-anak.

Bunga ng pagturing ng magulang sa panahon ng pagpapalaki sa anak ang kaniyang pagkakakilala sa sarili (hal. Alex, edad 32, taga-Buho "...kapag nalaman na nila 'yung katotohanan... puwede nang magsarili kapag nakilala na nga nila ang kanilang sarili..."). Nangunguna sa sinasabi ng karaniwang mga magulang, tulad ng nabanggit na, dapat natutuhan ng anak ang pagkakaroon ng takot sa Diyos at ang pagtitiwala. Sabi rin nila na kanilang dapat itaguyod ang edukasyon ng anak, gabayan, alalayan, at subaybayan siya sa kaniyang paggulang. Inaasahang magiging responsable, masipag, masikap, at may disiplina ang anak (hal. Mary Jane, edad 25, taga-Buho: "...tinuturuan ko siya ng magandang ugali, magandang-asal...").

Sa paggulang ng anak may pagwawalay sa kaniyang magulang. Nahihawalay ang anak sa magulang upang makapagsarili (hal. Alvin, edad 38, taga-Buho: "...hangga't bata pa'y tuturuan na rin silang magsarili... maging disiplinado sa sarili..."). Ayon sa mga magulang, bumubukod ang anak lalo na kung siya'y magkakaroon na rin ng kaniyang anak (hal. Marlyn, edad 45, taga-Buho: "...kapag maayos na 'yung edad nila, 23 o 24 na sila, nakapagdedesiyon... hindi naman habang-buhay nasa ilalim sila ng saya ng ina nila..."). Ang pagsasarili ng anak kasama ng kaniyang asawa ay simula ng pagusbong ng isa pa uling mag-anak. Karaniwang hindi na umaasa sa magulang ang nagsasariling anak. Samantala, sinasabi rin ng mga magulang na nakadarama sila ng lungkot sa pagwawalay ng anak, may iyakan sa paghihiwalay at nahihirapan pa sila sa pagtulog. Walang pumapalit sa puwang sa mag-anak sa paglisan ng anak kaya may pagtitiis at pagsasanay sa sarili na humiwalay na anak sa kanila. Lalo namang tumitibay ang relasyon ng ina't ama sa anak na nawalay dahil sa nananabik sa pag-uwi-uwi sa mga magulang ng kanilang anak. Dagdag pa ng mga magulang na ang lambing ay naipadarama ng anak sa madalas na pagtawag, pagpapadala sa kanila ng tulong kung kailangan nila ito, at sa pagbibigay sa kanila ng suporta. Likas kasi ang ugnayan ng magulang sa anak. Ayon naman sa mga anak kanilang sinusuklian ang mga magulang ng paggalang, pagmamahal, at pag-aalaga sa kanila namang pagtanda.

**PAGKUKULANG SA MGA ANAK, PAGPAPABAYA,
PAG-AAMPON AT PAGKUPKOP**

Pabaya ang panawag naman sa iilang mga magulang na walang pagsisikap para sa maayos na pagpapalaki, pag-aaruga't pag-aalaga sa kanilang mga anak. May pansamantalang pinaaampon din ang anak hanggang sa makaya na nitong bawiin upang arugain at alagaan (hal. Ali, hindi sinabi ang edad, taga-Malabag: "...pinalaki ko, adopted ko 'yun pero nagpunta na siya ng abroad kinuha na siya ng kapatid ko... masakit mawalay..."). Ang labis na ikinalulungkot ng maraming mga magulang ay ang makita ang mga bata—mga anak na hinahayaang malantad sa panganib sa lansangan ng mga mag-asawang pabaya sa kanilang pagmamagulang. Maaari din namang dala ito ng labis na kahirapan ng mga mag-asawang nagkaroon ng mga anak subalit walang mahingian man lang ng anumang saklolo. Subalit kailangan tugunan ito ng pag-aampon o pagkukup sa mga anak na nasa lansangan. Kailangang gampanan ang pagmamagulang ng Estado para sa mga anak na iniwan sa kalye. May mga institusyon na rin namang umaampon sa kanila para punan ang pagkukulang sa kanila. Kapansin-pansin na hindi salat sa salita ang Filipino sa pagtugon sakaling may mga mag-asawang hindi para talaga sa pagmamagulang (hal. Alex, edad 32, taga-Buho: "...kailangang pagmalasakitan..."). Kinukupkop ang anak kung may magpabaya man sa kanila. Hindi nawawala sa makataong lipunan ang mga nakatatandang handang kalingain iyong mga iniwan o inulila. Ito ay kaugnay pa rin sa unawa't ugali sa utang-na-loob dahil nga sa hindi kailanman maibabalik o mababayaran ng anumang halaga ang ipinautang na buhay sa pinagkautangan nito kaya lagi ay maisagawa na ang pagkamaaari sa pagmamagulang kahit pa sa hindi tunay na anak.

Tulad ng nabanggit na may mga magulang na ang turing pa nga sa kanilang anak ay ibang-tao. Naririnig natin ang hinanakit sa mga magulang dahil sa kung sila nga'y ituring ay parang hindi mga anak o ibang tao. Hindi ibang tao ang anak sapagkat nagbuhat siya sa kaniyang ina't ama. Kaya nga naririnig din natin na ang anak ay kaniyang 'dugo' (hal. Ian, edad 27, taga-Malabag: "...ang anak galing sa iyo..."). Ipinakakahulugan pati na ang dugo ay ang siya mismong buhay. May buhay dahil sa mga magulang kaya nga may utang-na-loob. Kaya rin lalong masakit na marinig sa mga magulang ng isang anak ang sabihang wala siyang utang-na-loob. Higit sa hinanakit ang nadarama ng anak na mapagbintangang walang utang-na-loob ng mga magulang dahil para na ring sinabi sa kaniya na siya ay hindi buhat sa kanilang dugo. Sa gayon nagiging palaisipan sa anak ang kaniyang pinag-ugatan. Ito ay malaking usapin sa kaniyang kaakuhan bilang siya. Ang maging anak ng mga kinilalang magulang ay pagkakakilalan niya sa sarili. Ang kaakuhan (tulad ng identidad) na mayroon siya ay buhat sa pagkakakilala sa mga magulang na nagbigay ng kalinga't aruga sa kaniya.

Ang identipikasyon sa ina at ama ng anak ay iyong naitatakda na kaniya ngang 'mag-anak' na, sa madaling salita ay iyong kaniyang pinag-ugatan (hal. Ali, hindi sinabi ang edad, taga-Malabag: "...pinalaki ko'yun pero kinuha na siya ng kapatid ko..."). Masasabi na ang dahilan ng mga anak na inako ang pagmamagulang ng mga tunay nitong ina't ama ay muli't muling nais matagpuan at nakikipagkita sa kanilang mga nagsilang na magulang (birth parents sa Ingles). Samakatwid ang 'akò' na anak ay hindi nga ibang-tao sa 'inakò' ng aking mga magulang, tunay man sila o tumayo para sa kaniya.

Mayroon din namang mga maninindigan para sa pagmamagulang kung ang sandigan ay legal. Pag-aampon ang panawag dito na nakaayon na sa batas ang pagkukop sa isang anak. Ampon naman ang panuring sa anak na kinupkop ayon nga sa patakaran ng Estado. Minsan tinatawag ding anak-anakan ang ampon. Itinuturing naman ding tunay na anak ang ampon dahil ang pagmamagulang sa kaniya ay hindi naman din naiiba. Gayon pa man gasino rin lang ang mga anak na ampon ayon sa legal na proseso. Maiuugnay ang pagpapaampon ng nagsilang na ina sa kaniyang anak sa lubhang karukhaan, kawalan ng kakayahan, o kabigatan ng dinadalang suliranin. Sinasabi ng inang nasa ganitong sitwasyon na mas makabubuti sa anak na ampunin ng may kakayahang buhayin siya ng maginhawa kaysa kapiling niya pero nabubuhay sa dusta. Karaniwang kamag-anak kundi pamangkin o kaya'y lalong nakababatang pinsan ang aalagaan gaya ng sa isang ampon. Ang madalas na nangyayari ay inaako itong inaanak din lang (hal. Blesilda, edad 33, taga-Malabag "...yung mga inaanak ko ay malapit din lang sa akin, mga kamag-anak ko din..."). Sa isang usapan, sinabi ni Maria Caridad H. Tarroja, dating pangulo ng Psychological Association of the Philippines at mananaliksik tungkol sa sikolohiya't pag-aampon, na isang pagsasakripisyo sa magulang lalo na sa isang ina na ipaampon ang anak (personal na komunikasyon, 3 Disyembre 2015). Sa mga tahanan nga na ang anak na babae ay nagsilang subalit hindi pa lubos na handa para sa sariling mag-anak ay nananahan pa sa mga magulang. Katuwang ang kaniyang mga nakatatandang magulang sa pagpapalaki, pag-aalaga't pag-aaruga sa anak (hal. Herna, edad 75, taga-Zapote "...noon kapag may sakit ang mga anak ko, tinatanong ko sa nanay/tatay ko kung ano ba ang mas mabisang gamot para sa kanila..."). Isinusunod sa apelyido ng mag-anak ng ina ang anak na ito o sa kaniyang lolo o lola. Lumalaki ang anak na ito na kinikilala ang lola o lolo na mga magulang. Sa ganitong kaayusan hindi ampon ng lolo o/at lola ang anak. Kinakalinga at pinagmamalaskitan ang anak na ito dahil dugo nga rin naman nila. Anak din ang tawag at turing sa kaniya samantalang apo na siya. Ang tawag din ng anak na ito sa lolo't lola ay tatay o nanay dahil sa kanilang pagmamagulang sa kaniya.

PAGPAPALAWAK PA SA PAKSA

Pag-anacan o paanakan, bagong panganak, pala-anak at ang nagpapaanak

Sa 2015 na pagdodokumento ng De La Salle University Social Development Research Center sa isinasagawang pagsasanay ng Fabella Memorial Hospital para itaas pa ang antas ng kakayahan ng mga komadrone sa kalusugan ng ina, ginalugad ng aming research team ang maraming klinika kung saan nagpapaanak³. Sa maraming lugar sa mga bayan sa katimugang Tagalog, *paanakan* ang tawag nila sa mga klinikang ito. Gasino na rin lang ang nakakaalam sa salitang komadrone at bukod sa mga health professional na ang tawag sa kanila ngayon ay midwife, mas kilala sila na nagpapaanak. Noong nagawi ako sa Ilocos noong tag-araw ng 2015 para naman sa isa pang pag-aaral tungkol naman sa paghahatid ng serbisyong pangkalusugan ng mga lokal na gobyerno⁴, naitanong ko sa mga health worker doon ang tawag nila sa klinika sa pagpapaanak. Sa mga Ilocano, ang paanakan ay pag-anacan at, sa Cebu pati sa Davao tinatawag rin itong paanakan. Sa isang klinika ng paanakansa Laguna, may malaking collage ng mga larawan ng magkadikit na mukha ng mga ina at ng kanilang mga sanggol na kapapanganak pa lamang. Katibayan ito na napakamakabuluhan para sa nagpapaanak ang pagluluwal ng sanggol. Ang pagpapaanak ay isang pagtulong ng nagpapaanak sa ina. Ilan ito sa mga dahilan sa pagtatakda na gawin nang isang ganap na kurso sa kolehiyo ang midwifery na kailangang aralin sa loob ng apat na taon dagdag ang paglilisensiya para sa praktis. Isang ganap na propesyon ang pagpapaanak at may laganap na organisasyon ayon kay Rosemarie Camacho, PRO ng IMAP (Integrated Midwives Association of the Philippines) na higit-kumulang sa 25,000 ang miyembro nito sa buong bansa nitong 2015 (personal na komunikasyon, 21 Mayo 2015).

Sa mga komunidad sa kanayunan hanggang sa kasalukuyan, ang mga nagpapaanak ay kilalang-kilala ng mga tagaroon. Sa aming paghahanap ng mga paanakan sa pag-aaral tungkol sa mga nagpapaanak at sa nangangalaga sa kalusugan ng ina, madaling natutunton ang mga ito dahil alam ng mga nagtatraysikel sa pondohan ang kinaroroonan nito. Nagmamadali pa nga silang ituro ito sa pag-aakala na may ihahatid kaming manganganak. Ito ang napansin ko sa lahat ng lugar na pinuntahan namin sa paghahanap ng paanakan. Napakahalaga sa malalayong kanayunan ang paanakan dahil sa distansiya nila sa district hospital ay kilo-kilometro ang layo. Maraming manganganak na ina ang inihahatid ng traysikel sa mga paanakan, ang ilan sa kanila ay halos abutan na doon ng panganganak. Sa matatanda nang nagpapaanak, kilalang-kilala sila ng mga doon na lumaki at tumanda sa lugar. Kung tutuusin, alam na alam nila ang mga taal sa lugar dahil sila ang nagpaanak sa kanila. Bukod sa batid nila ang mga doon ipinanganak dahil sa rekord na mayroon sila, nagiging mga ninang pa sila

ng mga ito kaya't inaanak nila ang maraming tagaroon. Mas nakikilala nila ang ina lalo na iyong laging nagpapakonsulta sa kanila sa siyam na buwan ng pagbubuntis hanggang sa panganganak. Kaya kilala nila ang mga ina na palaanak o iyong may bugtong na anak. Alam din nila ang bawat kuwento sa kapanganakan ng isang tao. Ang katagang kapanganakan ay mas angkop sa pagtatala at maging sa paggunita ng petsa ng pagsilang. Masaklaw ang katagang kapanganakan sapagkat tumutukoy ito sa amga kaganapan sa pagkakaroon ng buhay, pagbubuo ng tipan ng mag-asawa sa kanilang pagmamagulang pati ng kamag-anakan sa pagkakaroon ng bagong kasapi nito. Ang nagpapaanak ngang talaga ang may tangan ng alaala ng panganganak ng isang ina sapagkat saksi siya mismo sa pangyayaring ito.

Bagong panganak, inaanak, kamag-anak

Sa wikang Tagalog, ang bagong panganak ay tumutukoy sa parehong ina at sanggol. Inilalarawan sa mga salitang bagong panganak ang kahulugan ng ugnayan ng ina at ng sanggol i.e. wala ang ina kung wala ang sanggol, gayundin, wala ang sanggol kung wala ang ina kaya iisa ang pantukoy sa kanila. Isa pang napakamakabuluhang katagang kasingkahulugan ng pagsilang ay pagluluwal na siya rin namang kapareho ng panganganak. Ang katagang luwalhati ay buhat sa ugat nitong salita na luwal (hayag na o nasa labas na). Ang luwalhati ay tumutukoy pa sa nararanasang sigla at saya kahit pa sa kabila ng hirap na hinarap sa panganganak. Isang malaking tuwa ang pagkakaroon ng anak para sa mag-asawa, mag-anak, at kamag-anakan. Walang hindi mabibighani sa kantang sumikat sa buong mundo na *Anak*. Saanmang lupalop ito marinig ay isinasalin ito dahil totoo sa lahat ang mensahe ng mga ugnayang pinatingkad ng pagkakaroon ng anak. Ang pagsilang ng anak ay nagdudulot ng galak hindi lamang ng mag-anak bagkus ng kamag-anakan. Hindi nakapagtataka na ang lahat ay naghihintay sa pagsilang nito. Ganoon na lamang ang sigla kapag iniluwal ng ina ang sanggol dahil ito ang siyang nagpapatibay pang lalo ng pagsasama-sama ng kamag-anakan. Animo'y pagmomoog ang pagkakaroon ng dagdag na anak sa kamag-anakan. Hindi magkamayaw ang saya lalo na ng matatandang magulang o mga ina't ama ng ina at ama ng isinilang na 'bagong anak.' Ang dahilan ng saya't siglang ito sa isinalang na supling ay ang paglaki ng kamag-anakan at ang pabubuklod ng dalawang angkanan (sa parte ng ina at sa parte rin ng ama). Kaya isang pagtitipon ang pagbibinyag sapagkat dito ipinakikilala sa bawat isang anak ng kamag-anakan ang 'bagong anak' nito. Isang piging pa nga ang binyagan dahil sa pagsasagawa ng malaking handaan para sa pagdating ng mga kamag-anak. Hindi lamang ang kamag-anakan ang lumaki kundi ang saklaw ng ugnayan sa iba maging sa hindi mga kadugo. Ito naman ay naisasakatuparan sa pag-aanak sa binyag. Itong inaanak ang siyang buhay na katibayan ng pagtitipan ng magkaibigan o magkadugo.

Hindi na iba sa atin ang kabit-kabit at tabi-tabing bahay ng magkakamag-anak. Sa kanayunan lalo na at maging sa kalunsuruan, mapapansin ang magkakalapit na bahay. Karaniwan itong binubuo ng mga bahay ng matatandang magulang, ng kanilang mga anak, at pati ng mga apong doon na rin nagtayo ng tahanan sa lugar. Sa ganitong ayos, madali silang nagkakatulungan maging nagkakatunggalian. Samantala, kung humiwalay man ang isa, hindi naman ito nagpapakalayo-layo. Magkakasama hindi man sa iisang bubong ang mga magkakamag-anak ay nakatipon sila sa isang lugar. Sa mga kanayunan, madaling puntahan ang mga kamag-anak dahil doon sila nakakumpol sa isang sityo. Kaya kung may handaan para sa isang piging, tulong-tulong sila. Ito ang kamag-anakan, ang sama-samang pamumuhay na lalong pinagtitibay ng pagkakaroon pa ng mga anak. Kung mapadpad man sa ibang lugar, tinutunton pa rin ang kamag-anak. Karaniwang inaalam kung saan nagmulang lugar o lalawigan sa pagbabakasakaling matutunton ang ugnayan na maiuugat sa isang mag-anak. Angkan ang panawag sa mas masaklaw na ugnayang mag-anak at kamag-anakan. Ang pagsasanib ng mga mag-anak ay nagpapatatag pang lalo sa kanilang pang-ekonomiya't pampolitikang kapit. Saan ka man magawi, mapapansing mga mag-anak ang mga namumuno o namamahala sa gobyerno. Madalas ay naghahalinhinan sa poder ang mga miyembro ng mag-anak. Ito rin ay mapupuna sa mga negosyo maging sa mga propesyon. Kung may malihis man sa mag-anak sa tinunton nitong paraan ng pamumuhay, bibihira ang mga ito. Madalas na ang mag-anak ay naroroon sa parehong poder na pinagsisikapan ng mga nauna sa kanilang mga mag-anak na panatilihin at palaguin lalo na kung nagiging matagumpay sila dito. Ito rin ay bahagi ng pagmamana ng mga anak sa kung paano ang pagpapalaki sa kanila ng kanilang mga magulang. Wika nga,"Kung ano ang puno, siyang bunga."

Saan man sa kapuluan mapa-lungsod o mapa-lalawigan, mga mag-anak kundi man kamag-anakan ang may mga tangan sa ating mga matatag na institusyon tulad ng politika, relihiyon, at propesyon. Tulad ng nasabi na, magkakamag-anak rin ang mga namumuno sa gobyerno, simbahan, at eskuwelahan. Kung papansinin ang mga magkakapatid, mag-iina, mag-aama, magtiyuhin o magtiyahin, minsan pa'y maglolo o maglola ang nasa poder ng kapangyarihan, manapa, pati silang may tangan ng kayamanan. Marahil mas malapot ang dugo sa tubig kaya mas matimbang ang kadugo sa pagpili sa hahalili o di kaya'y sa pupuwesto sa mga poder sa pamamahala. Sa pareho rin kasing gawain at gampanin namulat at namuhay ang mga anak at inapo ng isang angkan kaya batid nila ang mga halagahan ng kanilang mga ninuno. Ang mga anak din naman ang inaasahan ng mga magulang na magtataguyod sa mag-anak kaya inihalili ang mga ito sa kanilang mga puwesto. Sa katunayang ang anak ay hindi ibang tao kundi tunay na kadugo, kaya lubos ang tiwala ng mga magulang sa kanila. Mas madali ring sabihan at ituwid ang anak o kadugo kung kamag-anak ito at itinuturing

na ring 'anak' sa kaniyang pagkukulang o pagkakamali. Kung pagtutuunan ng pansin ang gobyerno, pambansa man o pambayan, magkakamag-anak ang namumuno dito at nagsasanib sila. At sa pamamagitan ng pag-aanak ay nakabubuo ng lalong matibay na kamag-anakan. Gaya ng nasabi na, sa maraming lugar lalo na sa lalawigan, nananatiling magkakasama sa isang compound o sityo ang magkakamag-anak. Sa ganitong kaayusan, nagkakatulungan sila lalo na sa panahon ng kagipitan dahil sila ay magkakamag-anak. Samantala, may mga hidwaan ding nagaganap dulot ng kalikasan ng tao, pinaigting ng pagiging mag-anak at magkakamag-anak ang kanilang pagkakabuo bilang magkakadugo. Hanggang sa modernong panahon, muli at muling nagtitipon ang magkakamag-anak sa malalaking piging upang magkakila-kilala at mabalikan ang ugat o pinagmulan ng mag-anak.

Sa pagtatapos ng pagtugaygay sa pag-aanak, mag-anak, kamag-anak/kamag-anak naiugat sa payak na katagang anak o anac ang kaisipang kinagisnan dito. Nasa malay ang *anak* na nailuluwal bilang bahagi ng bawat isa sa binubuong angkan. Malinaw sa memorya ang *mag-anak* at ang mahalagang impluwensiya nito sa sikolohiya. Tinunghayan ang turingan at tulongan na mga prosesong sikososyal na nagpapatatag sa bawat miyembro ng *mag-anak* mula sa kabutihang dulot nito sa pakiramdam hanggang sa pagwawalay pati pagsasarili. Ang mag-anak ang siyang kanlungan ng sinumang nakapaloob dito kung kaya napapagaan nito ang bigat ng suliranin o dalahin sa pang-araw-araw na pamumuhay. Manapa, muli't muli'y bumabalik sa mag-anak upang doon humugot ng sigla sa buhay ang bawat Filipino.

MGA TALA

- ¹ Ang papel ay pinaunlad na pananaliksik mula sa concept paper na isinulat sa English at binasa sa 4th National Conference in Catechesis and Religious Education, 25 April 2015 sa De La Salle University, Manila. Mula sa naging diskusyon dito, sistematikong siniyasat ang tungkol sa konsepto ng anak, magulang, mag-anak, at magkakamag-anak.
- ² Developing Competencies of Middle-Level Health Workers Maximizing Their Roles in Task-Sharing in the Philippines. This study is a project of the Social Development Research Center of De La Salle University in partnership with Dr. Jose Fabella Memorial Hospital and has funding support from the Population Services Pilipinas, Inc. (PSPI) 2015.
- ³ How the Department of Health (DOH) and Local Government Unit (LGU) Close the Gap in Health Outcome Disparities in the Philippines. This is a research project of the Social Development Research Center of De La Salle University and has funding support from the European Union, 2015.

SANGGUNIAN

- Antonio, Lilia F., Ramos, Anatalia G. and Albano-Abiera, Aura (Mga Editor). *Mga babasahin sa sikolingwistikang Filipino* [Readings in Filipino psycholinguistics]. Quezon City: C & E Publishing, Inc. 2011. Print.
- Antonio, Lilia F. and Ligaya Tiamson-Rubin. *Sikolohiya ng wikang Filipino: Mga simulain, pamamaraan at nilalaman* [Psychology of Filipino language: foundations, methods, concepts]. Quezon City: C & E Publishing, Inc. 2003. Print.
- Aquino, Clemen C. Mula sa kinaroroonan: Kapwa, kapatiran at bayan in Philippine Social Science [Shared self, confraternity/association, nation]. *Asian Journal of Social Science* 32:1 (2004): 105-139. Print.
- Bautista, Violeta V. and Pe-Pua, Rogelia E. (Editor) (1991) *Pilipinolohiya: Kasaysayan, Pilosopiya at Pananaliksik*. Dalubhasaan ng Agham Panlipunan at Pilosopiya, Unibersidad ng Pilipinas: Kalikasan Press. Maynila
- De Guzman, Maria Rosario T. Yaya: Philippine domestic care workers, the children they care for, and the children they leave behind. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation* 3:3 (2014):197-214. Print.
- Harre, Rom in Harre, Rom and Fathali M. Moghaddam. *Psychology for the third millennium: Integrating cultural and neuroscience perspectives*. London: Sage Publications Ltd: 2012. 22-36. Print.
- Javier, Roberto Jr. E. Parang pag-ibig, ibinibigay ng walang kapalit! Utang na loob – ugnayan, unawa, at ugali. *Isip: Mga kaisipan sa sikolohiya, kultura at lipunang Pilipino* [Debt of Gratitude – relationships, thoughts, and attitudes: ISIP: Ideas in psychology, culture, and Philippine society]. National Association for Sikolohiyang Pilipino, Inc. 2015. Print.
- Kikuchi, Yasushi. The social role of the Filipino ritual kinship system: Through theoretical issues of cognatic kinship form. *Journal of Asia-Pacific Studies* 3 (2001): 1-9. Print.
- Mendez, Paz Policarpio and Jocano, Feliper Landa in Soliven, Aida G., Villanueva, Aida S. and Perez, Teresa R. *The search for the Filipino soul: Anthology of selected researches in anthropology*. Manila: Centro Escolar University Research and Development Foundation. 2007. Print.
- Miralao, Virginia A. The family, traditional values and the sociocultural transformation of Philippine society. *Philippine Sociological Review* 45.1-4 (1997): 189-215. Print.
- Mulder, Niels. Everyday life in the Philippines: Close family ties and the individual. *Review of Women's Studies* 1.2 (1991): 73-80. Print.
- Navarro, Atoy M. and Lagbao-Bolante, Flordeliza (Mga Patnugot). *Mga babasahin sa Agham Panlipunang Pilipino: Sikolohiyang Pilipino, Pilipinolohiya, at Pantayong Pananaw* [Readings in Philippine Social Science: Filipino Psychology, Philippine Studies, and the Pantayong Pananaw]. Quezon City: C & E Publishing, Inc. 2007. Print.

- Paglinawan, Mamerto. *Balarilang Tagalog*. Project Gutenberg Ebook. 1910.
- Pe-Pua, Rogelia E. (Ed.) *Sikolohiyang Pilipino: Teorya, Metodo, at Gamit* [Filipino Psychology: Theory, Method, and Application]. Diliman, Quezon City: U of the Philippines P, 2011. Print.
- Salazar, Zeus A. Wika at diwa: Isang pansikolinggwistikang analisis sa halimbawa ng konsepto ng hiya [Language and ideas: A psycholinguistic analysis of a concept, hiya]. Nasa Susan Cipres-Ortega (pat.), *Ulat ng ikalabindalawang seminar sa sikolohiya ng wika: Kasalukuyang kalaran ng mga pagsusuri sa sikolohiya ng wika* [Report on the 12th seminar on the psychology of language: current trends in the psychology of language]. Quezon City: University of the Philippines Department of Psychology, 1981. 38-43. Print.
- San Buena Ventura, OFM Pedro de. *Vocabulario de Lengua Tagala* [Vocabulary of the Tagalog Language]. Manila: Impreso en la noble Villa de Pila, 1613.
- Santiago, Alfonso O. and Norma G.Tiangco. *Makabagong balarilang Filipino* (Binagong edisyon) [Modern Filipino Grammar, Revised Edition]. Manila: Rex Book Store, 2003. Print.
- Scott, William Henry. *Barangay: Sixteenth-Century Philippine Culture and Society*. Quezon City: Ateneo de Manila UP, 1994. Print.
- Stoodley, Bartlett H. Some aspects of Tagalog family structure. *American Anthropologist, New Series* 59.2 (1957): 236-249. Print.
- Tarroja, Maria Caridad H. Filipino adoptive families' experiences: A qualitative analysis of disclosure and adjustment issues. *Philippine Journal of Psychology* 40.1 (2007): 1-25. Print.
- . Revisiting the definition and concept of Filipino family: A psychological perspective. *Philippine Journal of Psychology* 43.2 (2010): 177-193. Print.

Roberto E. Javier Jr. <roberto.javier@dlsu.edu.ph> is a professor of psychology at De La Salle University and a registered psychologist. His books, published by the De La Salle Publishing House include *Pakikipagkapwa: Pilipinong Lapit sa Pananaliksik* (2012), *From Exceptionality to Exceptional: Inclusion of Differently Abled Persons in the Workplace* (2014) and *Seasons in Parenting: Studies on Parents' Life Stories and Parenting Achievements* (2015).